

De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpinae Antuna Vrančića kao primjer humanističke horografije

Perko, Dominik

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:084453>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-03**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za klasičnu filologiju

Sveučilišni diplomski studij

Latinski jezik i rimska književnost (dvopredmetni); smjer: nastavnički

Dominik Perko

**De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpinae
Antuna Vrančića kao primjer humanističke
horografije**

Diplomski rad

Zadar, 2023.

Sveučilište u Zadru
Odjel za klasičnu filologiju
Latinski jezik i rimska književnost (dvopredmetni); smjer: nastavnički

De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpinae Antuna
Vrančića kao primjer humanističke horografije

Diplomski rad

Student:
Dominik Perko

Mentorica:
Izv. prof. dr. sc. Diana Sorić
Komentorica:
Izv. prof. dr. sc. Teuta Serreqi Jurić

Zadar, 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Dominik Perko**, ovime izjavljujem da je moj diplomski rad pod naslovom **De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpiniae Antuna Vrančića kao primjer humanističke horografije** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 5. kolovoza 2023.

SAŽETAK

***De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpinae* Antuna Vrančića kao primjer humanističke horografije**

Među književnom ostavštinom humanista i latinista Antun Vrančić (1504-1573) nalazi se nekoliko spisa historiografsko-geografskog karaktera, mahom nedovršenih, kojima pripada i *De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpinae* (Geografski opis Transilvanije, Moldavije i Vlaške) kao dodatak dvjema povijesnim knjigama o Sulejmanovoj ekspediciji u Moldaviju i planiranoj u Transilvaniju. Sukladno tadašnjoj književnoj praksi, Vrančić je svoja historiografska djela upotpunio geografskim opisom triju zemalja poštujući u nekoj mjeri strukturu horografskog žanra. U radu će se analizirati struktura i sadržaj Vrančićeva nedovršena spisa u kontekstu horografije kao podvrste geografije te će se istražiti mogući antički i humanistički uzori poput Strabona, Plinija, pape Pija II (Piccolomijija), Olaha i drugih pisaca. KLJUČNE RIJEČI: antika, humanizam, horografija, Antun Vrančić, Transilvanija, Moldavija, Vlaška

ABSTRACT

***De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpinae* by Antun Vrančić as an example of humanistic chorography**

Among the literary legacy of the humanist and Latinist Antun Vrančić (1504-1573) there are several writings of a historiographical-geographical nature, mostly unfinished, which also belong to *De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpinae* (Geographical description of Transylvania, Moldavia and Wallachia) as an addition to two historical books on Suleiman's expedition to Moldavia and planned in Transylvania. In accordance with the literary practice of the time, Vrančić completed his historiographical works with a geographical description of three countries, respecting to some extent the structure of the chorographic genre. The paper will analyze the structure and content of Vrančić's unfinished writings in the context of chorography as a subspecies of geography, and possible ancient and humanist models such as Strabo, Pliny, Pope Pius II (Piccolomiji), Olachus and other writers will be investigated.

KEY WORDS: antique, humanism, chorography, Antun Vrančić, Transylvania, Moldavia, Wallachi

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. Uvodne napomene	1
1.2. O životu i djelima Antuna Vrančića	2
1.2.1. Vrančićev životopis	2
1.2.2. <i>Vrančićeva djela</i>	3
2. POVIJESNI KONTEKST	4
3. HOROGRAFIJA KAO PODVRSTA GEOGRAFIJE	5
4. ANTIČKI I HUMANISTIČKI IZVORI	7
5. <i>DE SITU TRANSSYLVANIAE, MOLDAVIAE ET TRANSALPINAЕ</i>	8
5.1. Kratak opis Vrančićeva djela	8
5.2. Analiza Vrančićeva djela <i>De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpinae</i>	9
5.2.1. Uvod	9
5.2.2. <i>Povijesni pregled</i>	10
5.2.3. <i>Podjela i položaj triju pokrajina</i>	15
5.2.4. <i>Geografske značajke Vlaške i Moldavije</i>	16
5.2.5. <i>Etimologija imena Vlaška i Moldavija</i>	18
5.2.6. <i>Gradovi u Moldaviji i Vlaškoj</i>	19
5.2.7. <i>Ponašanje, fizičke karakteristike i način odijevanja</i>	20
5.2.8. <i>Vojni ustroj, običaji i oprema</i>	21
5.2.9. <i>Bračni običaji</i>	25
5.2.10. <i>Geografske značajke Transilvanije</i>	26
5.2.11. <i>Gradovi i rijeke u Transilvaniji</i>	28
5.2.12. <i>Sekelji</i>	29
5.2.13. <i>Sasi</i>	31
5.2.14. <i>Transilvanski Mađari</i>	33
6. ZAKLJUČAK	34
7. POPIS LITERATURE	36

1. UVOD

1.1. Uvodne napomene

Tema ovog diplomskog rada je historiografsko-geografski spis šibenskog humanista i latinista Antun Vrančića (1504. – 1573.) sačuvan pod naslovom *De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpinae*. Riječ je o nedovršenom Vrančićevom spisu, koji je imao za cilj opisati navedene regije oslanjajući se dijelom na ranije izvore koji su o tome pisali, ali i na vlastito iskustvo i znanje, osobito kada je riječ o Transilvaniji, gdje je Vrančić duže vrijeme živio. Glavni izvori koji su poslužili pri pisanju ovog Vrančićevog djela bili su različiti antički i humanistički autori koji su također opisivali prostor ovih triju regija. Svaki od tih autora je na svoj nekakav način doživljavao ta područja. Antički izvori su te prostore doživljavali prvenstveno onakvim kakvi su bili u davnoj prošlosti. Dakle, te prostore su naseljavali Geti i Dačani, koji su na njima provodili svakodnevni život, boreći se za njih protiv drugih naroda. O njima nam ponajviše pripovijeda Strabon sa svojim djelom *Geografija*, u kojem je opisao sav prostor do tada poznatog svijeta. Također, imamo Pomponija Melu, koji u djelu *Chorographia* prikazuje svoje viđenje tog prostora, no pri tome ne daje nikakvog spomena o Dačanima, već ih po svemu sudeći ubraja među Tračane. Osim ovih antičkih djela, imamo još jedno djelo koje je Vrančiću poslužilo u izradi njegova djela. To je svakako bio Plinije Stariji, koji je dao nekakav prikaz prirodnog prostora koji je okruživao područje života Dačana i Geta. Humanistički izvori kojima se Vrančić služio za izradu svoga djela bili su od iznimne važnosti za njega, jer je obrađujući njihov način pisanja horografije mogao shvatiti i slijediti primjer pravilnog baratanja humanističkom horografijom. To su bili uglavnom Vrančićevi suvremenici, od kojih je svatko imao svoj stil obrade. Enea Silvio Piccolomini (papa Pio II.) napisao je djelo *Commentarii*, u kojem daje smještaj Moldavije te i prikaz turske demonstracije sile nad istom. Georg von Reicherstorffer je bio velika riznica informacija, jer je napisao dvije knjige: *Moldaviae, quae olim Daciae pars, chorographia* te *Transsylvaniae, quae olim Daciae pars, chorographia* koje su Vrančiću umnogome poslužile za nastanak djela. U njima je nastojao ove regije prikazati tako da obuhvati sve aspekte njihova života. Na sličan je način i Nikola Olah je htio dati svoj prikaz u djelu *Hungaria*. To djelo je ipak dosta opsežnije, jer se dotiče svih dijelova ugarskog kraljevstva. I za kraj, Raffaello Maffei u svom djelu *Commentariorum rerum urbanarum libri XXXVIII*, također daje određene informacije o Dačanima i Tračanima, od kojih se pojedine pojavljuju i kod drugih autora.

U uvodnom poglavlju rada kratko će biti prikazana Vrančićeva biografija i njegova književna ostavština, a potom će se dati povijesni kontekst, odnosno u glavnim će se crtama

opisati događaji koji su se u to vrijeme simultano odvijali u Transilvaniji, Moldaviji i Vlaškoj. Osim toga, dati će se osvrt na horografiju kao podvrstu geografije ta njezine najvažnije antičke i humanističke predstavnike. U glavnom djelu rada analizirat će se Vrančićeva razmatranja i opisi o navedenim pokrajinama te će usporediti s antičkim i humanističkim izvorima, osobito onima koje i sam Vrančić navodi u svome djelu poput Strabona, Plinija Starijeg, Pomponija Mele, Volterrana i drugih autora.

Spis je inače objavljen u prvom svesku mađarskog izdanja *Monumenta Hungariae historica – Scriptorum*.¹ Hrvatski prijevod pod naslovom *Geografski opis Transilvanije, Moldavije i Vlaške*, koji je priredio Šime Demo, objavljen je u knjizi *Antun Vrančić HISTORIOGRAFSKI FRAGMENTI*.²

1.2. O životu i djelima Antuna Vrančića

1.2.1. Vrančićev životopis

Antun Vrančić (1504. – 1573) bio je glasoviti hrvatski latinist, humanist, diplomat, i crkveni prelat rodom iz Šibenika. Svoje najranije godine života proveo je u Trogiru i Šibeniku, gdje je i započeo svoje obrazovanje, a potom odlazi u Ugarsku na poziv hrvatsko-slavonsko bana i vesprimskog biskupa Petra Berislavića. Nakon njegove smrti, brigu o Vrančiću preuzeo je njegov ujak Ivan Statilić, koji mu omogućuje početak studiranja teologije i prava u Padovi, a kasnije i u Beču te Krakovu. Kao diplomat počinje raditi nakon hrvatskog poraza u Mohaču, isprve unutar same države, a nakon što je postao tajnik kralja Zapolje, zadatci su mu postali sveobuhvatniji te su se širili na čitavu Europu. Na tim diplomatskim misijama ostvario je veze s mnogim vladarima i dvorskim uglednicima, što je bilo od iznimne važnosti za napredak njegove diplomatske karijere.³ Nakon Zapoljine smrti, Vrančić nastavlja obavljati svoje dužnosti u službi kraljeve udovice Izabele, koja je zajedno s Jurjem Utješenovićem nastavila skrbiti o njenom sinu. Mnoge nesuglasice i razmirice između Utješenovića i Vrančića su na koncu dovele do toga da je Vrančić napustio Zapoljin dvor, a ubrzo je prihvatio ponudu cara Ferdinanda I. da postane njegov diplomat. Vrančić je nastavio odlaziti na važne diplomatske misije te su nam poznate njegove zasluge u pregovaranju s Ali-pašom u Budimu 1553. godine, a za nagradu je dobio položaj pečujskog biskupa. Njegova najpoznatija diplomatska misija bila

¹ László Szalay, Gusztáv Wenzel, edd., *Monumenta Hungariae historica. Scriptorum* – Verancsics Antal, *Összes munkái*, sv. 1. (Budapest: Eggenberger, 1857), str. 119-151.

² Usp. Vrančić, 2014: 156-180.

³ Usp. Livaković, 2003: 496-497.

je ona u kojoj je posjetio Carigrad i kada je pokušao dogovoriti mir sa sultanom Sulejmanom Veličanstvenim. Iako nije potpuno u tome uspio, ipak je spriječeno pogoršanje međusobnih odnosa. Na tom je poslanstvu u Ankari otkrio Augustov natpis – *Res gestae divi Augusti*, važan spomenik koji nam svjedoči o brojnim djelima cara Augusta.⁴ Godine 1566. Vrančić je poslan i u drugo diplomatsko izaslanstvo kod cara Selima II. Rezultat je ovoga puta bio još veći jer je mir postignut. Ovaj uspjeh je Vrančiću zajamčio najveće crkvene počasti u kraljevstvu tako da je ubrzo postao ostrogonski nadbiskup te kraljev najbliži suradnik. Svoj vrhunac je dostigao tako što je prozvan kraljevskim namjesnikom, a gotovo je postao i kardinalom. Vrančić je preminuo u Prešovu 1573. godine te je i danas poznat kao jedan od najvećih diplomata s ovih prostora.⁵

1.2.2. Vrančićeva djela

Vrančićev se književni opus prije svega odnosi na njegovu korespondenciju koju je razmijenio s brojnim humanističkim intelektualcima, crkvenim velikodostojnicima, vladarima, rodbinom i brojnim prijateljima. Korpus čini gotovo osamsto pisama i obuhvaća period od 1538. do 1573. godine. Pisma su sadržajno raznolika i važan su izvor za poznavanje društveno-političkih i crkvenih prilika toga vremena. Osim toga, Vrančić je razmijenio brojna pisama s članovima obitelji, osobito bratom Mihovilom, pa su u korespondenciji zastupljene i brojne teme iz privatnog života.⁶ Vrančićevi su književni afiniteti bili usmjereni i na književne žanrove poput historiografije i putopisa. Što se tiče Vrančića kao putopisca, poznata su nam dva njegova nepotpuno sačuvana spisa, u kojima opisuje svoje prvo poslanstvo u Carigrad koje je trajalo od 1553. do 1557. godine. Riječ je o nedovršenom putopisu *Iter Buda Hadrianopolim* i dijalogu pod naslovom *De itinere et legatione sua Constantinopolitana Antonii Verantii cum fratre Michaele dialogus*. U vezi s drugim Vrančićevim poslanstvom Carigrad koje je trajalo od 1567. do 1568. godine, napisao je dva spisa: *Ratio itineris in Turciam* i *Diarium legationis nomine Maxiliani II. imperatori et regis per Antonium Verantium, Albertum de Wiss et Christophorum a Teuffenbach eiusdem oratores ad Portam Ottomanicam susceptae*, u kojem je opisano poslanstvo u Carigrad, no ovoga puta ishodišna točka putovanja je bio grad Požun.⁷

Sačuvana su nam i dva njegova govora. Prvi govor je nastao u čast svadbe poljskog kralja Žigmunda, dok je drugi napisan povodom krunjenja Rudolfa II. Habsburškog za ugarskog kralja. Osim toga, tu su i dvije zbirke pjesama: *Elegiae*, koje nam nisu sačuvane te *Otia*. Pjesme

⁴ Usp. Vrančić, 2014: 9-11.

⁵ Usp. Vrančić, 2014: 13-16.

⁶ Usp. Sorić, 2013: 83-119.; Vrančić, 2014: 22-35.

⁷ Usp. Vrančić, 2014: 36.

su pisane uglavnom na latinskom jeziku, no ima i nešto pjesama na talijanskom jeziku. Tematika pjesama je raznolika: od ljubavnih preko satiričnih i političkih do autobiografskih. Među Vrančićeva historiografska djela spadaju uglavnom ona koja se tiču ugarske povijesti. Tako je opisao ugarsku povijest od smrti kralja Matijaša Korvina do svoga doba – *De rerum Hungarorum ab inclinatione regni historia*. Ipak, moderni povjesničari su se složili kako nije u potpunosti uspio obuhvatiti sve zbog manjka dostupnosti esencijalnih informacija za ovakav pothvat. Osim ovog djela, pisao je i o životima poznatih osoba iz svoga vremena. Tako su poznata njegova djela: *De rebus gestis Ioannis, regis Hungariae*, *De Georgii Utissenii, Fratris appellati, vita et rebus commentarius*. Među historiografsko-geografske Vrančićeve spise spada i *De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpinae*, o kojem će više biti riječi u nastavku rada.

2. POVIJESNI KONTEKST

Povijesne prilike tijekom 16. stoljeća obilježila su burna događanja na području Moldavije, Vlaške i Transilvanije. Nakon vladavine Stjepana Velikog Moldavija je bila pod stalnim invazijama Krimskih Tatara te Osmanlija, zbog čega je bila prisiljena plaćati porez Osmanskom Carstvu, ali zadržala je svoju potpunu unutarnju te djelomično vanjsku autonomiju. Turci ipak nisu u to vrijeme uspjeli nametnuti svoj utjecaj vođenja politike, već je to činila Poljsko-litavska unija. Održavali su se i miješani brakovi između moldavskog plemstva i poljske šljahte, kako bi se ojačale diplomatske veze među njima. Krajem 16. stoljeća došlo do važne bitke kod Bacaua, u kojoj je Mihael Hrabri svrgnuo s prijestolja vojvodu Ieremija Movila te je na taj način nakratko ponovno ujedinio razjedinjene zemlje Moldaviju, Vlašku i Transilvaniju. Nešto kasnije, Poljaci su pod vodstvom Jana Zamoyskog protjerali Vlahe iz

Moldavije, što je za posljedicu imalo ponovno postavljanje Ieremija Movila na prijestolje. On je cijelu zemlju podvrgnuo Poljsko-litavskoj uniji, učinivši je njezinim vazalom.⁸

Nakon vremena Vlada Tepeša Drakule, u Vlaškoj je došlo do uzdizanja obitelji Craiovesti, koji su bili poznati kao upravitelji Oltenskog banata. Oni su uživali tursku potporu u borbi protiv Mihnee cel Raua te su ga naposljetku i zamijenili princem Vladutom. Craiovesti su se pokazali neprijateljski raspoloženi prema banovima te je obitelj Besarab iznijedrila Neagoea Besaraba kao princa.⁹ U tom je razdoblju došlo i do komunikacije sa saskim trgovcima u pojedinim vlaškim gradovima, kao i do sporazuma s ugarskim kraljem Ludovikom II.¹⁰ Kada je Teodosije, sin Neagoea, napadnut od strane Osmanlija, njega je ubrzo naslijedio Radu de la Afumati. Sukob je završio sporazumom, kojim je odlučeno da Vlaška mora Osmanlijama plaćati porez te da je sultan suveren nad istom.¹¹ Sredinom 16. stoljeća, vlaška luka Braila je došla pod osmansku vlast. Osmanlije su odigrale veliku ulogu oko toga da se na čelo Vlaške postavi Mircea Ciobanul, koji je morao pristati na povećanje poreza te podupiranje Ivana Zapolje, koji je bio proturski raspoložen.¹² Do kraja stoljeća u Vlaškoj su bili učestali međuobiteljski sukobi, koje su Turci vješto koristili u svoju korist. Vlaška i Moldavija su kao turski vazali igrale su veliku ulogu u snabdijevanju njihovih vojnih snaga.¹³

Što se tiče Transilvanije, ona je nakon Mohačke bitke 1526. godine postala dijelom Istočnog ugarskog kraljevstva. Godine 1570. došlo je do sklapanja Speyerskog ugovora, nakon kojeg se Transilvanija odvojila od kraljevstva te je na taj način nastala Kneževina Transilvanija, a njome su najviše vladali ugarski kalvinistički prinčevi. Ovaj ugovor je zaključio i to da je Istočno-ugarski kralj postao njenim prvim vladarom. Po pitanju javnog prava, Kneževina Transilvanija je i dalje bila dio Kraljevine Ugarske, a u njemu je sadržano da posjedi Ivana Sigismunda pripadaju ugarskoj kruni, te ih on sam nema pravo otuđiti.¹⁴

3. HOROGRAFIJA KAO PODVRSTA GEOGRAFIJE

Izraz *horografija* grčkog je podrijetla i nastao je fuzijom dviju riječi: *χῶρος* - *mjesto* i *γράφειν* – *pisati* te ima značenje opisivanja ili mapiranja određenih geografskih regija.¹⁵ On se

⁸ Preuzeto sa: <https://countrystudies.us/moldova/3.htm> (17.10. 2023.).

⁹ Usp. Stefanescu, 1991: 140-141.

¹⁰ Usp. Stefanescu, 1991: 141-144.

¹¹ Usp. Stefanescu, 1991: 144-145.

¹² Usp. Stefanescu, 1991: 162.

¹³ Usp. Djuvara, 1995: 24-26.

¹⁴ Usp. Endrey, 1978: 70.

¹⁵ Preuzeto sa: https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fVxhXhg%3D (17.10. 2023.).

pripisuje dvama geografima – Pomponiju Meli te Ptolomeju, koji su ga upotrebljavali u svojim spisima. Također, opisima mjesta bavili su se i mnogi poznati geografi, poput Strabona i Plinija Starijeg. Ptolomej je isticao da je geografija proučavanje čitavog svijeta, a horografija proučavanje određenih, manjih područja. Pri tome je važno da kvaliteta prevladava nad kvantitetom te su potrebne brojne vještine za taj posao.¹⁶ Ovaj se izraz nakon antičkog razdoblja nije upotrebljavao sve do pojave humanizma, kada je krenula prava eksplozija što se tiče kartografskih pothvata. U to se vrijeme profilirao imućniji sloj ljudi, koje su zanimali novi i egzotični krajevi, pa se intenzivirala kultura putovanja s ciljem upoznavanja i opisivanja krajeva. Kako bi se određena osoba mogla kvalitetno baviti horografijom, bilo je poželjno i putovati tim krajevima kako bi se kvalitetnije provelo istraživanje. Ono nam omogućuje jasan uvid u izgled i osobitosti pretraživanog krajolika sa svim svojim karakteristikama. Pri tome se daju različiti opisi ravnica, planina, voda – topografski elementi, ali i različita znanja ili legende. Dakle, horografija je bila usko povezana s geografijom te u različitim djelima imamo pregršt opisa različitih krajeva.¹⁷

Najutjecajniji primjeri horografije u starom vijeku su Strabonova *Geografija*, *Naturalis Historia* Plinija Starijeg, *Chorographia* Pomponija Mele te Pauzanijin *Opis Grčke*. Prvi primjer horografije u doba humanizma predstavlja mala karta Britanije koja je označena kao *tabula chorographica*, a opis Britanije u horografskom stilu napisao je William Camden, a nešto kasnije William Harrison.¹⁸ Horografija je sredinom 17. stoljeća definirana kao *točan opis nekog kraljevstva, zemlje ili određene provincije iste*.¹⁹ Pisci takvih djela pristupali su opisima krajeva s osobitom revnošću i nastojanjem da preciznim i detaljnim opisima opišu dotičnu zemlju. Dobar je horograf morao biti vješt u kartografiji, stoga je morao biti sposoban kvalitetno nacrtati ono što je proučavao. Međutim, krajem 17. stoljeća ovaj izraz je prestao gubiti na važnosti te je polako izlazio iz upotrebe, a zamijenio ga je izraz *topografija*. Sredinom 18. stoljeća, Samuel Johnson je napravio distinkciju između geografije, topografije i horografije. Prema Johnsonu *geografija se bavi velikim, topografija malim, a horografija posrednim područjima*.²⁰ Time je htio naglasiti da su područja utjecaja horografije manja od geografskih, no opet veća od topografskih. Horografija je tim više gubila na značenju tim više što su za moderne opise zemlje postale geografske izmjere koje su omogućene tehnološkim napretkom, a koji je bio nedostižan u ranijim razdobljima. Ipak, horografija je kao izraz ponovno oživjela

¹⁶ Usp. Berggren, Jones, 2000: 57-59.

¹⁷ Usp. Berggren, Jones, 2000: 54.

¹⁸ Usp. Harrison, 1587: 122.

¹⁹ Usp. Heylin, 1652: 27.

²⁰ Usp. Johnson, 1755: 373.

u 19. stoljeću, kada ju je Ferdinand von Richthofen objasnio kao specijalizaciju unutar geografije, u kojoj su opisane posebne osobine nekog područja koje promatra određeni istraživač.

4. ANTIČKI I HUMANISTIČKI IZVORI

Vrančić se pri pisanju ovog djela oslanjao na vlastito iskustvo, osobito kada je u pitanju opis Transilvanije u kojoj je i proveo velik dio svog života, no posve u duhu humanističke prakse nije zazirao ni od korištenja antičkih i suvremenih izvora. Sam Vrančić na početku djela navodi da su mu kao izvor poslužili antički izvor Strabon, Plinije Stariji i Pomponije Mela, a od suvremenih Nikola Olah, Enea Piccolomini, Georg von Reicherstorffer i Volterran. U nastavku će se kratko predstaviti navedeni autori.

Strabon, rođen u Amasiji 64. pr. Kr., bio je poznati grčki povjesničar, geograf i filozof. Za života je mnogo putovao i upoznao brojne krajeve, o čemu je ostavio i bogate zapise objedinjene u djelu *Geografija (Γεωγραφικά)* u 17 knjiga. U svom djelu, među ostalim, Strabon daje i cjelovit povijesni prikaz Moldavije, Vlaške i Transilvanije.²¹

Pomponije Mela, rođen u Algecirasu 15. g. po. Kr., bio je najraniji i najpoznatiji rimski geograf. On se u svom djelu *De situ orbis (Chorographia)* uglavnom slaže s Eratostenom i Strabonom. Ipak, jedinstven je po tome što je podijelio Zemlju u 5 zona, od kojih su 2 naseljive. U tom djelu daje opis čitavog do tada poznatog svijeta, oslanjajući se na ranije autore. Tako se osvrće i na područje današnje Transilvanije, Vlaške i Moldavije te Gete i Dačane koji su tamo živjeli. Spominje i neke dačke kraljeve, kao i utjecaj Huna i Rimljana na ove prostore.²²

Plinije Stariji je rođen 29. po. Kr. u današnjem Comu te je bio poznat kao ugledni geograf i pisac. Također je bio vojno lice te je bio imenovan prefektom rimske mornarice u Misenumu. To se ispostavilo pogubnim po njega, jer je tamo i stradao zbog erupcije Vezuva. On se u svom djelu *Naturalis historia* doticao raznih tema: astronomije, geografije, etnografije, antropologije, botanike, poljoprivrede i sl.²³

Enea Silvio Piccolomini, poznatiji kao papa Pio II., rođen 1405. godine u Pienzi, u Italiji. Odlikovao se odlučnošću u borbi protiv Turaka, dok je tada većina Europe bila ravnodušna prema osmanlijskim osvajanjima. Iako je sazvao križarski pohod na Turke, odaziv

²¹ Preuzeto iz: <https://www.britannica.com/biography/Strabo> (preuzeto 17.10. 2023.).

²² Preuzeto iz: <https://www.britannica.com/biography/Pomponius-Mela> (preuzeto 17.10. 2023.).

²³ Preuzeto iz: <https://www.britannica.com/biography/Pliny-the-Elder> (preuzeto 17.10. 2023.).

je bio vrlo slab, a on sam je ubrzo i umro. Što se tiče njegovog opusa, poznat je po svojoj knjizi *Commentarii*, što je jedina objavljena autobiografija nekog pape.²⁴

Raffaello Maffei (1451.-1522.), poznatiji kao Volterran, talijanski je humanist, povjesničar i teolog. Tijekom svog života bio je u kontaktu s mnogim poznatim osobama toga doba pa tako i s Lorenzom Medicijem, iako je bio umiješan u urotu protiv njega. Bio je poznati humanist i pisac svoga doba s mnogim djelima. Poznata je njegova enciklopedija sastavljena u tri dijela, od kojih prva ima mnoge odlike horografije – *Commentariorum rerum urbanarum libri XXXVIII*.²⁵

Ugarski humanist Nikola Olah rođen je u Sibiu, 1493. godine te je bio rumunjskog porijekla. Ostavio je mnoge značajne tragove u mađarskoj kulturi te je pokrenuo mnoge protureformacije u Europi. Bio je često pozivan na vladarske dvorove, a provodeći tamo vrijeme, pisao je svoja djela. Najpoznatije njegovo djelo je *Hungaria*, u kojoj je predstavio jedinstvo roda i jezika Rumunja iz Vlaške, Moldavije i Transilvanije.²⁶

Georg von Reicherstorffer, rođen 1495. u Sibiu, bio je poznati saski humanist i diplomat na dvoru Ferdinanda I. Često je putovao u Moldaviju te su nam od njega ostali zapisani opisi Moldavije: *Moldaviae quae olim Daciae pars chorographia*. U tim zapisima je često preuzimao osobitosti od ranije navedenog Nikole Olaha.²⁷

5. DE SITU TRANSSYLVANIAE, MOLDAVIAE ET TRANSALPINAE

5.1. Kratak opis Vrančićeva djela

De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpinae dodatak je prvim dvjema Vrančićevim knjigama o Sulejmanovoj ekspediciji u Moldaviju i Transilvaniju. Djelo, osim što donosi geografski opis Moldavije, Vlaške i Transilvanije, sadrži i mnoge zanimljive povijesne informacije i etnografske crtice iz navedenih regija. S obzirom na to da opis navedenih krajeva Vrančić nije uspio dovršiti, koncepcija je djela prilično neujednačena. Nakon uvodnog razmatranja, Vrančić daje kratak povijesni pregled te opis položaja triju pokrajina. Zatim prelazi na Moldaviju i Vlašku, gdje daje detaljnije podatke o tim pokrajinama, a potom prelazi i na samu Transilvaniju, gdje nas upoznaje s narodima koji su živjeli na tom području – Sekeljima, Sasima te Mađarima. Početak djela, dakle, Vrančić posvećuje političkom aspektu tih krajeva, potom donosi etimologiju naziva *Moldova*, za koju autor smatra da je pogrešno izvedena. Vrančić potom dijeli Moldaviju, Vlašku i Transilvaniju te im određuje smještaj. Naglašava da

²⁴Preuzeto iz: <https://www.britannica.com/biography/Pius-II> (preuzeto: 17.10. 2023.).

²⁵Preuzeto iz: <https://www.newadvent.org/cathen/09522c.htm> (preuzeto: 17.10. 2023.).

²⁶Preuzeto iz: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44984> (preuzeto: 17.10. 2023.).

²⁷Preuzeto iz: <https://kulturstiftung.org/biographien/reicherstorffer-georg-von-2> (preuzeto: 17.10. 2023.).

je u Vlaškoj i Moldaviji prevladavalo vlaško stanovništvo, a u Transilvaniji Sekelji, Mađari i Sasi. Potom spominje neke etnografske zanimljivosti stanovnika Moldavije i Vlaške, osvrćući se najviše na njihov način odijevanja, hranu koju su konzumirali i običaje koje su slijedili. Posebno opisuje pokrajinu Transilvaniju na način da u svojevrsnom uvodnom dijelu piše o njezinom geografskom položaju, navodi najvažnije gradove i rijeke, a zatim opisuje prirodna blaga i resurse kojima je obilovala. Posebno se osvrnuo i na poljoprivredu, opisujući raznovrsno voće koje se uzgajalo. I konačno, daje kratak opis naroda koji suživjeli u Transilvaniji, Sekelja, Sasa i Mađara, opisujući njihovo podrijetlo te način života i običaje.

5.2. Analiza Vrančićeva djela *De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpiniae*

U nastavku rada slijedi analiza Vrančićeva djela na način da će se, prateći sadržajnu strukturu, opisati relevantni horografski elementi uočeni u Vrančićevu djelu, a posebno će se pojedini dijelovi teksta usporediti s već navedenim antičkim i humanističkim izvorima. Osim toga, nastojat će se utvrditi koliko je Vrančić dosljedan konvencijama horografije, odnosno drži li se zadanih normi za pisanje horografije koja podrazumijeva sljedeće elemente: prvo treba biti određena regija koja se opisuje u radu, a zatim i njen geografski smještaj u odnosu na druge regije. Pri tome treba voditi računa o tome da se popišu sve zemlje koje graniče s tom regijom na jugu, sjeveru, istoku te zapadu. Zatim je potrebno odrediti koja mora oplakuju tu regiju, ukoliko je to slučaj. Slijedi opis geografskih obilježja same regije, kao što su rijeke, planine, jezera, reljef ili nešto drugo. Zatim slijedi antropološki segment, koji se odnosi na opis samih ljudi (fizički i psihički) te na njihove – gradove, utvrde, trgovišta. Unutar tog antropološkog opisa ističe se i autorova povezanost sa samim prostorom kojeg opisuje u svome djelu te paralela između prošlih i sadašnjih zbivanja u opisivanim regijama.²⁸

5.2.1. Uvod

Na samom početku, Vrančić predstavlja neimenovane autore i njihova djela, koji su svoj život posvetili pisanju knjiga te jačanju svoga uma, kako im se intelekt ne bi pogoršao. U svojim golemim pothvatima stvaranja knjiga normalno je katkada i pogriješiti jer se pri tome obavlja golem posao, a nitko nije bezgrešan u svome poslu. Vrančić ističe kako je ranije pisao samo o pohodu sultana Sulejmana na ove regije, no sada ih je naumio opisati na način da prikaže njene geografske karakteristike, koje uključuju rijeke, gradove i planine te njihove običaje i rituale

²⁸ Usp. Kućinić: *Na izvorištima balkanizma*, 2021. 20-21.

koje su njegovali. Sve je to bilo omogućeno njegovom prisutnošću na tim područjima te dobrim odnosima s tamošnjim ljudima, koji su ga usrdno uputili u njegov način života. Vrančić ipak ističe da svi ovi pisci koji su utjecali na njega nisu dali sve od sebe kako bi opisali ta područja, već su mnogo toga pri tome izostavili. Vrančiću je također žao i to što mnogi ljudi, umjesto da opisuju vlastitu zemlju, čitaju tuđe istovrsne radove te ih vrijeđaju. Smatra da je bitno ostaviti bilo kakav pismeni zapis o vlastitoj domovini u vremenu koje smo iskusili jer će oni koji žive na određenom prostoru dati puno bolji prikaz od inostranih osoba koji čine istu stvar. Na kraju, Vrančić kaže da mu je jasno da on ovo djelo piše više iz vlastite želje da se ono napravi, nego zbog toga što je svjestan da ima izrazite stvaralačke sposobnosti i elokventnost. Također, obuzima ga briga oko toga da mu um ne zatupi te smatra da ga život bez knjige vodi ravno u propast.²⁹

5.2.2. Povijesni pregled

Nakon uvoda Vrančić najavljuje da će ukratko prikazati povijesni pregled ovih regija, iako ističe da je to samo ponavljanje nečega što već znamo zahvaljujući ranijim autorima, koji su opisali te krajeve. Kao svoje uzore spominje od antičkih pisaca Strabona i Plinija Starijeg, a od humanističkih pisaca Eneju Silvija Piccolomminija, poznatog i kao papa Pio II., zatim von Reicherstorffera te Volterrana. Vrančić izražava želju da nam prikaže samo ono najbitnije vezano za to razdoblje i vapi za rješavanjem nesloga kršćana na ovim područjima, koje iz dana u dan stvaraju plodno tlo Osmanlijama za prodor. Smatra da će Osmanlijama, padnu li Transilvanija, Moldavija i Vlaška, biti otvoren pristup za invaziju na ostale kršćanske zemlje. Ističe da Transilvanija neće biti lagan plijen Turcima, budući da je zaštićena prirodnim barijerama poput planina, rijeka i nepristupačnih putova u unutrašnjosti, a visoke i strme gore na vanjskom dijelu imaju funkciju prirodnih bedema. Osmanlijama bi ova regija jako dobro došla, s obzirom da je bogata žitom, stokom i trsovima te raznim metalima i mineralima. Pomoću ovih resursa Turci bi mogli snabdijevati svoje vojnike hranom te im dati adekvatnu plaću. Vrančić vjeruje da sve ove pogodnosti koje se nalaze u ovim regijama kršćani ni približno ne iskorištavaju kao što bi ih iskorištavali Turci, s obzirom da su iscrpljeni i istrošeni ratom te očajnički vaze za ekonomskim akvizicijama.³⁰

²⁹ Usp. Vrančić, 2014: 156-157.

³⁰ Usp. Vrančić, 2014: 158.

Nakon kratkog povijesnog osvrtu Vrančić se po pitanju podrijetla Geta i Dačana referira na Strabona i Plinija Starijeg, prema kojima je riječ o istom narodu podijeljenom mjestom prebivanja:

„Nam et Strabo Getas ac Dacos unam atque eandem gentem, nempe Scythicam asserit esse, sed solis discretam sedibus, quod haec mediteranea teneret versus Germaniam, illa viciniora Ponto ad orientem incoleret. Hoc idem et Plinius sentit, solum quod Getae a Graecis, a Romanis Daci fuerint numcupati...³¹

(...I Strabon, naime, tvrdi da su Geti i Dačani jedan te isti narod, bez sumnje skitski, ali razdvojen mjestom prebivanja jer ovaj živi u unutrašnjosti prema Njemačkoj, a onaj bliže Crnom moru prema istoku. Isto to misli i Plinije, samo što su ih Grci nazivali Getima, a Rimljani Dačanima...)³²

Kao potkrijepu toj tvrdnji u nastavku donosimo tekst iz Strabonove Geografije na koji se Vrančić referira:

γέγονε δὲ καὶ ἄλλος τῆς χώρας μερισμὸς συμμένων ἐκ παλαιοῦ: τοὺς μὲν γὰρ Δακοὺς προσαγορεύουσι τοὺς δὲ Γέτας, Γέτας μὲν τοὺς πρὸς τὸν Πόντον κεκλιμένους καὶ πρὸς τὴν ἕω, Δακοὺς δὲ τοὺς εἰς [p. 418] τάναντία πρὸς τὴν Γερμανίαν καὶ τὰς τοῦ Ἰστροῦ πηγὰς, οὓς οἶμαι Δάους καλεῖσθαι τὸ παλαιόν: ἀφ' οὗ καὶ παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ἐπεπόλασε τὰ τῶν οἰκετῶν ὀνόματα Γέται καὶ Δᾶοι. ””³³

(Ali postojala je od davnina pa do danas i druga podjela zemlje: tako jedne nazivaju Dačanima, a druge Getima. Geti se protežu prema Pontu i na istok, a Dačani su smješteni na suprotnoj strani prema Germaniji i izvorima Dunava, za koje smatram da se nazivaju Dačanima odavno. Otuda su i kod stanovnika Atike imena Get i Dačanin bila uobičajena za robove.)

Plinije Stariji, kao što je gore spomenuto, u svom djelu *Naturalis historia* također spominje teoriju o zajedničnom podrijetlu Geta i Dačana:

„Ab eo in plenum quidem omnes scytharum sunt gentes, varie tamen litori adposita tenere, alias getae, daci romanis dicti...”³⁴

(Od tada su u potpunosti sva plemena bila skitska, iako su zauzeli različite (krajeve) uz obalu, na jednom mjestu Geti, koje su Rimljani zvali Dačani...)

U nastavku Vrančić navodi da su Geti, došavši na ove prostore uz surove Hune, izmijenili kompletan jezik, običaje i granice:

³¹ MHH 1 (=II), 124.

³² Prijevodi citata u radu su vlastiti.

³³ Strab. *Geo.* 7.3.12.

³⁴ Plin. *Nat.* 4.25.

„Ii enim duce Berebista, viro, ut inquit, claro, natione Geta, quo tempore nondum bello erant a Romanis lacessiti, eo magnitudinis ac potentiae processerant, ut Istro audacter traiecto et subiugata utraque Mysia, Thracia, Macedonia, Achaia ac Thessalia deletisque Boiis, Tauriscis et populis Critasiro cuidam regulo subditis demum usque in Illyricum provectis ad CC M. hominum cogebantur in exercitum, adeo ut Romanis etiam timori essent.”³⁵

(Oni, naime, pod vodstvom Burebiste, kako kaže, slavnog muža iz getskog naroda, u vrijeme kada još nisu bili poraženi od Rimljana u ratu, tako su napredovali veličinom i moći, da su hrabro prešli Ister i pokorili obje Mizije, Trakiju, Makedoniju, Ahaju i Tesaliju, i su uništili Bojane, Tauriščane i narode podložne izvjesnom kralju Kritasiru. Na kraju su ih protjerali sve do Ilirika i natjerali oko 200 000 ljudi u vojsku, da su i Rimljani bili u strahu.)

I kod Strabona nalazimo podatak da su Geti nekada mogli stvoriti strahovitu vojsku od nekoliko stotina tisuća ljudi:

„αὐξηθέντες δ' οὖν ἐπὶ πλεῖστον οἱ τε Γέται οἱ τε Δακοί, ὥστε καὶ εἰκοσιμυριάδας ἐκπέμπειν στρατείας...”³⁶

(Geti i Dačani, povećani do najvećeg broja, tako da su mogli slati vojsku od dvjesto tisuća ljudi...)

Nakon smrti Burebiste, čitava je država zapala u anarhiju jer je došlo do borbe za prevlast. Tako je došlo do diobe države na četiri dijela:

„Verum mortuo Berebista, priusquam Romani adversus eos arma sumpsissent, potentiores inter se de imperii dominatione in tantam magnitudinem amplificati contententes plures in partes diviso regno secessionem fecere. In quattuor deinde distinxere viros, omnem dominationem, quorum quilibet suae parti praeerat; tempus publica sanctione designatum.”³⁷

(Uistinu, kad je Burebista umro, prije nego su Rimljani digli oružje protiv njih, moćnici su se između sebe borili za vlast u tako jako narasloj državi te su podijelili na više dijelova i odcijepili se. Zatim su cijelu vlast podijelili na četvoricu muževa, od kojih je svaki bio zadužen za svoj dio; razdoblje je određeno službenom odredbom.)

Strabon navodi da se između dviju rijeka, Ister i Tyrasa, nalazila getska pustinja. Kroz nju je general Aleksandra Velikog, Lizimah, poveo ekspediciju protiv Geta i kralja Dromiheta. On sam je u tom okršaju zarobljen, međutim nakon izvjesnog vremena je pušten zbog kraljeve dobrodušnosti:

³⁵MHH 1 (= II), 124-125.

³⁶ Strab. *Geo.* 7.3.13.

³⁷ MHH 1 (= II), 125.

„...μεταξὺ δὲ τῆς Ποντικῆς θαλάττης τῆς ἀπὸ Ἰστρου ἐπὶ Τύραν καὶ ἡ τῶν Γετῶν ἐρημία πρόκειται πεδιὰς πᾶσα καὶ ἄνυδρος, ἐν ἧ Δαρεῖος ἀποληφθεὶς ὁ Ὑστάσπεω, καθ' ὃν καιρὸν διέβη τὸν Ἰστρον ἐπὶ τοὺς Σκύθας, ἐκινδύνευσεν πανστρατιᾷ δίψῃ διαλυθῆναι: συνῆκε δ' ὄψε καὶ ἀνέστρεψε. Λυσίμαχος δ' ὕστερον στρατεύσας ἐπὶ Γέτας καὶ τὸν βασιλέα Δρομιχαίτην οὐκ ἐκινδύνευσεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐάλω ζωγρία: πάλιν δ' ἐσώθη τυχὼν εὐγνώμωνος τοῦ βαρβάρου, καθάπερ εἶπον πρότερον.”³⁸

(... Po sredini Crnog mora, od Ister do Tira, nalazi se Getska pustinja, posve ravna i bez vode, na kojoj je Darije, sin Histaspa, u vrijeme kad je prešao Ister u pohodu na Skite, odsječen upao u pogibelj da s cijelom vojskom pogine od žeđi; naposljetku je shvatio i okrenuo se natrag. Kasnije je Lizimah, nakon što je krenuo u pohod na Gete i kralja Dromiheta, ne samo upao u pogibelj, nego i bio uhvaćen živ. Spašen je zahvaljujući plemenitom barbaru, kao što sam prije rekao.)

Ovi su narodi, dakle, u Vrančićevo doba dobili su nova imena:

„Moldavos enim Danos, Transalpinos Dragulas omnes pene occidentales vocant.”³⁹

(Moldavce, naime, gotovo svi zapadnjaci nazivaju Danima, a Vlahe Drakulama.)

Unutarnji sukobi, koji su bjesnili u državi, bili su plodno tlo za rimski napad. To su uvidjeli carevi Domicijan i Trajan, koji su poslali svoje legije da unište Dačane:

„Porro attriti et Getae et Daci primum intestinis seditionibus, quibus etiamnum in hodiernum diem exitiabiliter aestuant, fracti deinde armis Romanorum, utriusque tandem ammisso rege, quem ultimum habuere, Decebalus Romano imperio succubuerunt.”⁴⁰

(Nadanje, prvo su i Gete i Dačane oslabile unutarnje pobune, koje još do današnjega dana opako bijesne, a potom uništene rimskom vojskom, kad su jedni i drugi izgubili posljednjeg kralja Decebala, (Rimljani) su ih podložili rimskom carstvu.)

Ipak, nakon izvjesnog vremena otjerali su ih Huni:

„Hunni postea, qui, ut diximus, vocitati sunt Hungari, quod explicabitur inferius, Romanos subita vi atque inaudita multitudine hominum exeuntes e Scythia tam Geticis quam Dacicis sedibus proturbarunt...”⁴¹

(Nakon toga su Huni, koje, kako smo rekli, nazivaju Mađarima, što će biti prikazano niže, iznenadnom silom i nečuvenim mnoštvom ljudi, došavši iz Skitije, istjerali Rimljane iz getskih i dačkih boravišta...)

³⁸ Strab. *Geo.* 7.3.14

³⁹ MHH 1 (= II), 126.

⁴⁰ MHH 1 (= II), 127.

⁴¹ MHH 1 (= II), 127.

I nakon svih nemira na ovim područjima i dalje nije sve mirno u Vrančićevo doba. Turska sila koja nadire stvara neizvjesnost kod ovih regija, a Vrančić smatra da ih trenutno sam Bog štiti da ne padnu u njihovu nemilost. Vrančić dodaje kako ne misli više duljiti o povijesnim činjenicama na ovim prostorima jer smatra da postoje brojni autori koji o tome pišu, već je samo htio dati pregled da se dobije nekakav uvid u situaciju.

Za razliku od rimskog geografa, Pomponija Mele, koji u svom djelu običaje Dačane opisuje detaljnije od običaja nekih drugih naroda, ni Strabon ni Vrančić nisu pisali ništa o getskim i dačkim običajima. Pomponije Mela primjerice navodi zanimljiv podatak da Dačani ne vide smrt kao tužan događaj, već ga svi zajedno slave. Osim toga, nakon što muškarac premine, običaj je da se žena pokopa zajedno s mužem, no budući da su oni mogli imati više žena, to je pravo pripadalo samo jednoj:

„Super mortuorum virorum corpora interfici simulque sepeliri votum eximium habent, et quia plures simul singulis nuptae sunt, cuius id sit decus apud iudicatos magno certamine adfectant. Moribus datur estque maxime laetum, cum in hoc contenditur vincere.”⁴²

(Imaju izuzetnu želju da budu ubijeni i pokopani zajedno na tijelima muževa, a budući da je mnogo njih u braku s jednim u isto vrijeme, u velikoj borbi se bore kojoj će pripasti čast pred sucima. To odgovara njihovim običajima i poseban je izvor veselja kada se vodi borba za nadmoć u ovom natjecanju.)

Volterran u svom djelu *Commentarii* odmah počinje s prikazom Vlaške, koja je nekad bila zvana Dacijom. Također se i on poziva na Strabona te njegovu interpretaciju razlika između Geta i Dana, ali i na Plinijevu teoriju o tome da su ta dva naroda zapravo jedno. Volterran na primjer spominje podatak da su Dačani jeli samo med i sir, a pili mlijeko:

„... melle tantum et caseo ac lacte vesci...”⁴³

(... hranjeni samo sirom i medom...)

Nadalje, Volterran kaže kako su mnogi znali provoditi život bez žena, baš kao što su činili i sami Tračani, o čemu imamo informacija i u Strabonovoj *Geografiji*. On nam prenosi Homerove riječi koje kažu da je nekoć postojao Zamolxis, Pitagorin rob koji je neko vrijeme boravio u Egiptu, a po povratku je sagradio veliku palaču, rekavši da će svatko tko umre živjeti bogato u njoj samoj. Kada je otišao iz Trakije, narod ga je oplakivao, a kada se vratio slavili su ga kao Boga. Tako je čovjek postao božanstvo, koje su Geti/Dačani štovali otada nadalje.⁴⁴

⁴² Mel. *Chor.* 2.18.

⁴³ Volt. *Comm.* 286.

⁴⁴ Volt. *Comm.* 286.

Volterran nadalje ističe kako je Vlaška bila podijeljena u dva dijela: jedan dio se zvao Montana, današnja Transilvanija, dok se drugi dio zvao Moldavija. Dotiče se velikog dačkog kralja, Burebiste, koji je proširio kraljevstvo Dačana, no svladan je od strane rimske sile. Spominje i Dromiheta, drugog kralja, koji je ratovao protiv Lizimaha, jednog od generala Aleksandra Velikog. On ističe da su Vlasi, do dolaska Mehmeda Osvajača bili u čestim savezima s Osmanlijama, ali je vodstvo Vlada Tepeša promijenilo stanje stvari. Naznačuje i da su poglavari ovih regija nazivani *vojvodama*,⁴⁵ kao i Reicherstorffer u svome djelu.⁴⁶

5.2.3. Podjela i položaj triju pokrajina

Vrančićev horografski opis obuhvaća i neizostavno pozicioniranje zemalja na način da navodi njihove granice. Za Moldaviju kaže da na istoku graniči s Crnim morem te deltom Dunava. Na zapadu dotiče Transilvaniju, Karpatsko gorje te rijeku Čeremoš. Sjeverno od Moldavije se nalaze Podolija i Rutenija, dok se južno od nje nalaze Romanija (ranije Trakija) te Bugarska:

„Verum Moldavia ab oriente habet fines Pontum Euxinum et Istri ostia, ab occidente Transsylvaniam, Ciabrum fluvium et montem Carpatum; a septentrione Russiam triplicem: albam, superiorem et inferiorem, quae et Podolia et Ruthenia nunc dicitur olimque a Roxolanis inhabitata; a meridie Istro, Mysia inferiore, quae Bulgaria sive Triballi, et Thracia, quae Romania est, terminatur.”⁴⁷

(Zapravo, Moldavija na istoku ima kao granicu Crno more i ušće Dunava, na zapadu Transilvaniju, rijeku Čeremoš i Karpatsko gorje; na sjeveru trostruku Rusiju: Bijelu, Gornju i Donju, koja sad se naziva Podolijom i Rutenijom i nekada je bila naseljena od Roksolana; na jugu se prostire do rijeke Ister, Donje Mezije, koja je Bugarska ili Tribalija i do Trakije koja se zove Romanija.)

Piccollomini primjerice smješta Moldaviju na Crno more, koje naziva *Euxinus*,⁴⁸ a Olah navodi da se u blizini Moldavije nalaze Tatari, koji su kod mnogih naroda izazivali strah zbog svojeg načina života u kojem su pljačkali okolno stanovništvo:

„Moldauia regio, ab oriente coniungitur Transalpinæ; ad Septentrionem occidentem versus Polonis; ad Boream, interposita Podolia, non longe absunt a Tartaris, qui vicini sunt Maetidos.”

(Područje Moldavije pridružuje se Transalpini s istoka; na sjeverozapadu prema Poljacima; na sjeveru umetnuta Podolija, nedaleko udaljeni su od Tatara, koji su susjedi Maetida.)

⁴⁵ Volt. *Comm.* 287-288.

⁴⁶ Reich. *Mold.* 5.

⁴⁷ MHH 1 (= II), 128.

⁴⁸ Picc. *Com.* 470.

Vrančić, s druge strane, daje krivi prikaz kad je u pitanju položaj Vlaške. Naime, on pogrešno navodi da na zapadu Vlaške nalazi Transilvanija, umjesto Srbija, na njezinom sjeveru Transilvanija (uključujući i zemlju Sekelja) i Moldavija, a na jugu Bugarska.⁴⁹ Ovako Vrančić smješta granice Vlaške:

„Transalpina habet in oriente Moldavos deserta Getarum incolentes et Mysiam inferiorem, in occidente Transsylvanos, in septentrione Seculiam et eam partem Moldaviae, quae a Seculis sumit initium, in meridie Istrum et Mysiam superiorem, quae Servia et Rascia hodie appellatur.”⁵⁰

(Vlaška na istoku ima Moldavce, koji nastavaju Getsku pustaru i Donju Meziju; na zapadu ima Transilvanice; na sjeveru je zemlja Sekela i onaj dio Moldavije koji započinje od Sekelja; na jugu Ister i Gornju Meziju, koja se u današnje vrijeme zove Srbija ili Raška.)

Konačno, Vrančić i za Transilvaniju navodi pogrešnu granice:⁵¹

„Transsylvania vero definitur ab ortu Transalpina, ab occasu si Hungaria, qua secundum Chrisium Varadinum pergitur, a septentrione monte Carpato, ubi Podoliam Sarmatiae sive Poloniae provinciam segregat a Transsylvania, a meridie Mysia superiore vel, ut iam diximus, Servia...”⁵²

(Transilvaniju, pak, na istoku omeđuje Vlaška, na zapadu Ugarska, kojom se uzduž rijeke Brzi Kriš nastavlja do Varadina, na sjeveru je omeđuju Karpati, gdje Transilvanija graniči s pokrajinom Podolijom u Sarmatiji ili Poljskoj; na jugu je omeđuje Gornja Mizija, ili, kako smo već rekli, Srbija...)

I Nikola Olah navodi da su na ovom prostoru nekoć bili naseljeni Dačani, ali i da se prostor Moldavije nekoć nazivao *Cumania Nigra*:

„...in Cumaniam Nigram, quæ nunc Moldavia dicitur, peruenere; vnde per eam Hungariæ partem, quæ olim Daciae pars occidentalis vocabatur...”⁵³

(... došli su u Crnu Kumaniju, koja sad se naziva Moldavijom; odakle kroz onaj dio Ugarske, koji je nekoć bio nazivan zapadnim dijelom Dacije...)

5.2.4. Geografske značajke Vlaške i Moldavije

Što se tiče geografskih značajki, Vrančić na ovaj način prikazuje krajolik ovih regija:

„... ex solo auditu comperio esse regiones non exiguas, minorem tamen secundum quosdam Moldaviam, secundum alios maiorem Transalpina et montibus ac nemoribus occupatiorem usque ad

⁴⁹ Usp. Vrančić, 2014: 163.

⁵⁰ MHH 1 (= II), 128.

⁵¹ Usp. Vrančić, 2014: 163.

⁵² MHH 1 (= II), 128.

⁵³ Olah, *Hung.* 12.

flumen Pruthum, nam ulterius, quantacunque protenditur, ad fluvium Nezer campis continentibus tota diffunditur.”⁵⁴

(... (saznao sam) samo po čuvenju da regije nisu male, da je Moldavija po nekima manja, a po drugima veća od Vlaške i da je sve do rijeke Pruta popunjena planinama i šumama. Nadalje, koliko god se prostire, širi se preko kontinentalnih polja do rijeke Dnjestar.)

S druge strane, Reicherstorffer ima drugačije viđenje Moldavije te njezinog teritorija. On se ili ne osvrće na planinske predjele koje je Vrančić spominjao ili ni sam ne zna da je bilo takvih predjela:

„In primis igitur exordiendo a confinibus regni Poloniae, in Moldavia, plana est terra atque rebus vsui, et victui necessarijs accommodatissima, montibus et alpibus minime impedita...”⁵⁵

(U prvom redu dakle, polazeći od granica kraljevine Poljske, u Moldaviji je zemlja ravna i pogodna za sve stvari, i za potrebe život, nimalo ometena planinama i alpama.)

Olah također naglašava istu stavku za to područje, koja se tiče samog oblika zemlje:

„Terra plana, aquarumque indiga.”⁵⁶
(Zemlja je ravna i potrebna joj je voda.)

Tu je informaciju vjerojatno preuzeo od Strabona, koji je ipak bio vodeći geograf staroga doba:

„μεταξὺ δὲ τῆς Ποντικῆς θαλάττης τῆς ἀπὸ Ἰστρου ἐπὶ Τύραν καὶ ἡ τῶν Γετῶν ἐρημία πρόκειται πεδιάς πᾶσα καὶ ἄνυδρος”⁵⁷

(... Po sredini Crnog mora, od Dunava do Dnjestra, leži Getska pustinja, potpuno ravna i bezvodna.)

Vrančić zatim piše o terenu i uvjetima koji ih krasi:

„Transalpina planior est et longe situ mitior locorumque amaenitate magis insignita. Utraque tamen caelo salubris, solo faecunda, vini et frugum et pecorum equitiorumque maxime abundans.”⁵⁸

(Vlaška je ravnija, daleko mirnija s obzirom na položaj i više istaknuta ljepotom područja. U jedne i druge su zdrava klima, plodno tlo i obiluju najviše vinom, žitaricama, stokom i konjima.)

U opis geografskih obilježja svakako spada i navođenje hidronima pa tako Vrančić navodi četiri glavne rijeke u Moldaviji:

⁵⁴ MHH 1 (= II), 129.

⁵⁵ Reich. *Mold.* 10.

⁵⁶ Olah. *Hung.* 55.

⁵⁷ Strab. *Geo.* 7.3.14.

⁵⁸ MHH 1 (= II), 129.

„Praecipui sunt: Nezer, qui Tyras, et Pruthus, qui Ierassus a veteribus cosmographis nuncupatur, et Zeretus ac Moldova...”⁵⁹

(Glavne su: Dnjestar, koji od starijih kozmografa je nazvan Ierassus i Siret i Moldova...)

Inače, Reicherstorffer rijeku Dnjestar naziva *Boristhenes*, kako su je zvali i ljudi u antičko doba po istoimenom riječnom bogu:

„...vtpote Nester, qui Boristhenes amnis dicitur...”⁶⁰

(... naime Dnjestar, koji se naziva rijeka Boristen...)

Nadalje što se tiče rijeka u Vlaškoj, imamo jednu koja se ističe:

„Transalpinam ommissis variis aquis, quae in ea undique excurrunt, unicus Alutas in Seculia Carpati montis incolis ortus praeterlabitur...”⁶¹

(Kroz Vlašku, izostavljajući razne vodene tokove, koji utječu u nju sa svih strana, jedini Olut, koji izvire u zemlji Sekelja, teče pokraj stanovnika planine Karpati)

5.2.5. Etimologija imena Vlaška i Moldavija

Svaki autor koji se bavio horografijom, morao je imati na umu da nakon pozicioniranja regija o kojima piše te navođenja njihovih geografski značajki, slijedi etimologija imena. S obzirom da je prošlo mnogo stoljeća otkako su Rimljani otišli s tog područja, a pristigli su brojni drugi, izvoran naziv se počeo iskrivljavati. Vrančić ovako piše o podrijetlu imena Vlaška:

„Scribunt multi et pene omnes neoterici asseruntque indubie Valacchos a Flacco quodam Romano viro, quo duce ad coercendos Dacos in eas regiones colonia Romanorum deducta fuerat, quasi Flaccos esse nuncupatos.”⁶²

(Mnogi i gotovo svi noviji autori, pišu i tvrde da su Vlasi bez sumnje nazvani Flacima prema nekom Rimljaninu Flaku, pod čijim je vodstvom osnovana rimska kolonija radi potiskivanja Dačana u ta područja.)

„Aiunt enim nulla aetatum serie et ex variarum gentium ac linguarum commercio esse factum, ut ex Flaccis corrupte Valacchorum tanquam Flaccorum nomen formaretur. Quod quidem ita evenisse facile credo, non tamen ab ipso Flacco...”⁶³

⁵⁹ MHH 1 (= II), 129.

⁶⁰ Reich. *Mold.* 10.

⁶¹ MHH 1 (= II), 130.

⁶² MHH 1 (= II), 131.

⁶³ MHH 1 (= II), 131.

(Naime, kažu da se uslijed protoka vremena i zbog susretanja raznih jezika i naroda dogodilo da se od Flaka pogrešno oblikovalo ime Vlaha. Što zaista vjerujem da se tako dogodilo, ali ne ipak od tog istog Flaka.)

Nikola Olah također navodi da je Vlaška nazvana po Flaku, rimskom vojskovođi koji je osnovao koloniju na području Dacije:

„Transalpina, quae olim a Flacco, qui coloniam Romanorum eo deduxerat, Flaccia vocata...”⁶⁴

(Transalpina, koja je nekoć nazvana Vlaška po Flaku, koji je tu osnovao rimsku koloniju...)

O tome nam svjedoči i von Reicherstorffer:

„Praeterea, Valachia appellatur a Flaccis quiritem gente, Romani enim Gethis superatis et deletis. Flacci cuiusdam dictu eos Coloniam traduxere, vnde primum Flaccia, deinde corrupta voce Valachia dicta...”⁶⁵

(Osim toga, Vlaška je nazvana po Flakovom rodu kvirita, budući da su Rimljani pobijedili i uništili Gete. Flaci su ih prema priči preveli u koloniju, odakle najprije Flacija, a zatim iskrivljenim glasom Vlaška je nazvana...)

Vrančić o etimologiji Moldavije navodi sljedeće:

„...vocetur nostro aevo Moldavia a Molda flumine quasi molae Davorum...”⁶⁶

(...u naše se vrijeme zove Moldavijom, po rijeci Moldovi, od "molae Davorum"...)

On pri tome dodaje da su s jedne strane živjeli Dačani, a s druge Geti, kako su ranije rekli neki geografi:

„...adducor nonnihil in eam opinionem, ut hanc partem Davi, illam Getae incoluerint, esseque, ut et veteres et recentiores cosmographi tradiderunt, eandem gentem nominibus tantum et sedibus discretam.”⁶⁷

(...uvodim donekle u ovo mišljenje, da su ovu stranu naseljavali Dačani, a onu Geti, i da su oni, kako su stari i noviji kozmografi prenijeli, isti narod, različit samo po imenima i sjedištu.)

5.2.6. Gradovi u Moldaviji i Vlaškoj

U šesnaestom stoljeću Moldavija i Vlaška su se tek razvijale sustav gradova i utvrda pa Vrančić navodi tek nekoliko utvrda u Moldaviji i jedan grad u Vlaškoj:

⁶⁴ Olah. *Hung.* 54.

⁶⁵ Reich. *Mold.* 11.

⁶⁶ MHH 1 (= II), 130.

⁶⁷ MHH 1 (= II), 130.

„Urbes in illis nullae, nulla policia, nulla eximii operis edificia. In Moldavia dumtaxat tres arces sunt lapideae: Zwchwa imprimis principum sedes in ripa fluminis Zereth, dein Hothyn et Nemuz....”⁶⁸

(Kod njih (Vlaha) nema gradova, nikakvo gradsko uređenje, nikakva građevina iznimne gradnje. U Moldaviji, međutim, postoje tri kamene utvrde: prije svega, Sučava, vladarsko sjedište na obali rijeke Siret, zatim Hotin i Nemuz...)

Što se tiče Vlaške navodi sljedeće:

„In Transalpina Tergovistum unicum insigne oppidum est satis ingens et caput provinciae ac duae arces lapideae non tales, ut nominentur.”⁶⁹

(U Vlaškoj je jedini značajan grad Trgovište, prilično velik glavni grad pokrajine. Tu su još i dvije kamene utvrde, ne tolike da se spomenu.)

5.2.7. Ponašanje, fizičke karakteristike i način odijevanja

Vrančić nastavlja biti dosljedan elementima horografskog pisanja te se prebacuje na antropološke osobine stanovnika Vlaške i Moldavije na način da opisuje njihov način ponašanja i stil odijevanja:

„Mores etiam inculti sunt et vestis haud par. Nam Transalpini in Turcarum tum mores tum vestiendi modos penitus degenerarunt, Moldavi vestes mordicus observant quique apud eos seu Turcicam seu alterius nationis vel vestem vel gladium et id genus quippiam assumpserit, capite punitur.”⁷⁰

(Ponašanje im je neuglašeno, a odjeća nejednaka. Vlasi su se, naime, potpuno okrenuli na turski način odijevanja, a Moldavci zagriženo poštuju svoju nošnju i tkogod je među njima, bilo od Turaka ili pripadnika druge nacije uzeo ili odjeću ili mač ili štogod slično, kažnjava se glavom.)

Kao što gore navedeni citat već daje naslutiti, Vlasi nisu imali nikakva vlastita pravila po pitanju odjeće te oružja. Način života općenito, pa tako i način odijevanja kopirali su od Turaka, s kojima su živjeli na istom prostoru:

„Nam Transalpini in Turcarum tum mores tum vestiendi modos penitus degenerarunt...”⁷¹

(Naime, Vlasi su sasvim poprimili divlje turske običaje i odjeću...)

Vrančić potom nešto više govori o njihovim fizičkim karakteristikama te o njihovoj naravi, koju ponajviše karakterizira negostoljubivost i krutost:

⁶⁸ MHH 1 (= II), 136.

⁶⁹ MHH 1 (= II), 136.

⁷⁰ MHH 1 (= II), 136.

⁷¹ MHH 1 (= II), 136.

„Caeterum mortales sunt minime hospitales, nulli cultui dediti, hominem interimere nihili ducunt, pecuniae avidissimi, ad furta nati, nec statura corporum nec facierum venustate conspicui, colore fusco, criniti barbatique et aspectu plurimum rigidi, ad omnes labores ac rerum penuriam maxime patientes.“⁷²

(Uostalom, ljudi su vrlo gostoljubivi, nemaju poštovanja ni prema čemu, ubiti čovjeka im je ništa, jako su pohlepni prema novcu, rođeni za pljačku, ne ističu se niti stasom, niti ljepotom lica, tamne su puti, dlakavi i bradati i izgledom vrlo čvrsti te vrlo izdržljivi u svim tjelesnim naporima i oskudicama.)

Način odijevanja boljara je bio vrlo raskošan, a također su posjedovali različite vrste nakita:

„Vestitus et ornatus boiaronibus, qui apud utranque nationem proceres sic appellantur, proprius et ad praescriptum est. Ornantur autem annulis pluribus, serica veste et aurea variis coloribus distincta, praeterea torquibus et armillis aliisque id genus ornamentis...“⁷³

(Odjeća i nakit boljarima, poglavarima koji se tako nazivaju kod oba naroda, posebna je i propisana. Ukrašavaju se mnogim prstenjem, svilenom i zlatnom odjećom u raznim bojama, osim toga i raznim ogrlicama, narukvicama i ukrasima te vrste...)

Von Reicherstorffer piše vrlo šturo o načinu odijevanja Moldavaca, navodeći kako su ga preuzeli od svojih predaka:

„Populus itaque Moldauicus conformi fere vestitu maiorum veterum...“⁷⁴

(Tako Moldavski narod (hodajući) u gotovo istoj odjeći kao i njihovi stari preci...)

5.2.8. *Vojni ustroj, običaji i oprema*

Vrančić prije nego što prijeđe na opis nekih vojnih karakteristika Vlaha i Moldavaca, kratko objašnjava etimologiju riječi vojvoda:

„Principes eorum vaivodae, hoc est, militiae ductores a voy seu voyniza, quod Illyrice militia et vody, quod ducere est, appellantur, unde et voynici, milite seu voievati, militare, dicunt.“⁷⁵

(Njihovi se kneževi nazivaju vojvodama, odnosno vojnim vođama – od riječi „voj“ ili „vojnica“, što na iliričkom znači vojska, i vodi, što je povezano s voditi. Odatle se kaže vojnici za one koji su u vojsci ili vojevati za ratovanje.)

Olah također navodi da se njihov vojni vođa naziva vojvoda:

⁷² MHH 1 (= II), 138.

⁷³ MHH 1 (= II), 139.

⁷⁴ Reich. *Mold.* 12.

⁷⁵ MHH 1 (= II), 137.

„Huius Princeps Vaiuoda appellatur. Vaiuoda nostra hac aetate est Radwl qui opibus et imperio potens sedem habet in civitate Targawyftya.”⁷⁶

(Njihov knez se naziva vojvoda. U naše je vrijeme vojvoda Radul, koji, moćan po bogatstvu i vlasti, ima sjedište u gradu Trgovištu.)

Olah potom navodi koje je ovlasti vojvoda imao, ali činjenicu da je bio podložan kralju:

„Dum exigit necessitas, ad quadraginta hominum millia armatorum conscribere et in aciem deducere, intra suos fines, posse dicitur. Subditus est Regi, cui per legatos praestat iuramentum fidelitatis servandae.”⁷⁷

(Kad potreba zahtijeva, rečeno je da može regrutirati 40000 naoružanih ljudi i odvesti ih u bitku unutar svojih granice. Podređen je kralju, kome se preko poslanika zaklinje na vjernost službe.)

Po pitanju nasljeđivanja vlasti Vrančić navodi sljedeće:

„In dominia legitimi haeredes iuxta ac illegitimi succaedunt.”⁷⁸

(Vlast naslijeđuju legitimni nasljednici kao i nelegitimni.)

Od Reicherstorffera doznajemo isti podatak:

„Et quoniam hystoria non debet non esse verissima, licebit et illud adijcere, quod legitimi simul et illegitimi indiscriminatim regno succedunt.”⁷⁹

(I budući da povijest ne smije biti neistinita, dolikovat će dodati i to da zakoniti, tako i nezakoniti nasljednici nasljeđuju kraljevstvo bez razlike.)

Ipak, dolazilo je do različitih pobuna s ciljem obnove stare države. Najviše takvih pobuna su uzrokovali Vlasi, koji su prezirali Ugare te njihovu vlast na svojim prostorima:

„Nam ii male Graecorum principum imitati exemplum Turcas imperante Amurate II. contra Sigismundum in auxilium sibi evocavit, cum quibus congregiens Sigismundus ad oppidum Nicopolim et victoriam de eis reportavit et oppido fuit potitus.”⁸⁰

(Oni (Vlasi) su se, naime, povelili za lošim primjerom grčkih vladara i pod vlašću Murata II pozvali Turke u pomoć protiv Žigmunda. On, sukobivši se s njima u gradu Nikopolju, i pobjedu je nad njima izvojevao i grad osvojio.)

Vrančić također spominje kako su obje pokrajine zbog nezadovoljstva prema vlastitim vladarima, odnosno zbog poreza koje su im nametnuli, često poticali na pobunu:

⁷⁶ Olah. *Hung.* 55.

⁷⁷ Olah. *Hung.* 55.

⁷⁸ MHH 1 (= II), 137.

⁷⁹ Reich. *Mold.* 15.

⁸⁰ MHH 1 (= II), 137.

„...postremo vero simul et Moldavi et Transalpini conspirantes solitaeque rebellionis intenti studiis prorsus Amuratis adhaesere amicitiiis, sed per Hwnyadem virum ea tempestate celeberrimum revocati ad fidem regi Ladislao parere et consuetos census pendere fuere coacti.”⁸¹

(...na kraju, u isto vrijeme su se Moldavci i Vlasi urotili i željni za uobičajenom pobunom, priklonili su se prijateljstvu s Muratom, ali bili su prisiljeni od Hunjadija, najslavnijeg čovjeka toga vremena, na odanost kralju Ladislavu i da plaćaju uobičajene poreze.)

Savez Vlaha s Turcima, kako o tome svjedoči Vrančić, nije dugo trajao jer ih Turci nisu držali ravnopravnima, osobito nakon što je ojačala vlast turskog sultana Mehmeda:

„Postea invalescens Mahomettus Turcarum imperator abiecta Transalpinensium amicitia, quos malebat servos habere, quam amicos...”⁸²

(Nakon toga je ojačao turski vođa Mehmed, nakon što je odbacio prijateljstvo s Vlasima, koje je više volio imati za robove, nego za prijatelje...)

Okrutnost Vlaha i svojevrsni otpor prema bilo kakvim nametnutim pravilima, makar ona dolazila od samih vladara, očituje se i u tome što su, kako Vrančić navodi, redovito ubijali svoje vladare:

„... ferme omnes principes suos innata quodam insania agitati consueverunt seu clam seu aperte occidere et omnia bona eius diripere. Moldavi servant successori ad obolum. Quique ad tertium saltem annum in dominio superfuerint vel morte naturali in lecto decesserint, maximo miraculo est.”⁸³

(Oni (Vlasi) tjerani nekim ludilom gotovo sve svoje vladare običavaju potajnice ili javno ubiti i sva njihova dobra oteti. Moldavci ostavljaju nasljedniku do novčića. Veliko je čudo ako koji preživi makar tri godine ili premine u krevetu prirodnom smrti.)

Što se tiče vojne opreme, Vrančić se najprije referira na Moldavce, koji su, prema njegovim riječima, ratoborniji od Vlaha i okrutniji čak i prema vlastitim vladarima. Također navodi da je njihova oprema vrlo slična onoj koju koriste i Tatari:

„Arma Moldavis clypeus, lancea, gladius, sagittae, ut Tartaris praecipua, nemini armatura solida, paucis et iis potioribus lorica hamata dumtaxat et galea chalybea, verum omnibus sagi quidam linei repleti xilino trium vel quatuor digitorum crassitudine, qua humeri ad usque cubitus, quemadmodum in antiquissimis auleis est videre, induuntur...”⁸⁴

(Glavno je oružje Moldavcima, kao i Tatarima, štit, koplje, mač i strijele. Nitko nema čvrstu zaštitu, neki, i to oni važniji, imaju oklop s kukama i čeličnu kacigu, a svi nose nekakve ogrtače od lana

⁸¹ MHH 1 (= II), 137.

⁸² MHH 1 (= II), 137.

⁸³ MHH 1 (= II), 139.

⁸⁴ MHH 1 (= II), 139.

ispunjene pamukom debljine tri ili četiri prsta, preko ramena do lakta, kao što se može vidjeti na jako starim zastorima...)

Von Reicherstorffer navodi sličnu vojnu opremu kod Moldavaca, međutim, za razliku od Vrančića, on moldavsku opremu uspoređuje s onom koju su koristili Ugari, a ne Tatari:

„Populus itaque Moldauicus... non dissimilibus Hungarorum armis vtitur, vtpote hastis militaribus et clypeis, tamen illis parum succinctioribus, et his quoque modo ensibus, ac frameis ad vsuum belli deseruientibus, non multum discrepantes.”⁸⁵

(Tako Moldavski narod... koristi se oružjem sličnim kao i Ugari, poput koplja i štitova, premda su njihovi malo kraći, a koriste i mačeve i koplja za ratovanje, koje se ne razlikuje mnogo od njihovih)

Vlasi su se, prema Vrančićevu navodu, u vojnim pohodima ponajviše koristili konjaništvom, a pješачke su čete služile samo za posebne vojne operacije poput zasjeda neprijatelja u brdovitim predjelima:

„Equestres plaerumque militant, pedestrium copiarum nullus usus, nisi ad lacessendum hostem in montanis, hasque vagas et sine ordine habent.”⁸⁶

(Ponajviše ratuju konjaničke postrojbe, pješачke čete gotovo ne koriste, osim za napadanje neprijatelja u planinama, i takve su (čete) raspršene i bez reda.)

Spominje i jednu malu pasminu konja, koja je jako izdržljiva:

„Addas hic de equis parvis: laboriset inediae patientes neque curantes nimiam culturam.”⁸⁷

(Dodao bih ovo o malim konjima: oni izdržavaju napore i glad i ne daju se krotiti.)

Von Reicherstorffer pak donosi podatak da je Moldavija izuzetno poznata regija po uzgoju raznih vrsta konja, a osobito asturijske pasmine:

„Eadem quoque regio Moldauica, alit insignes equos Thurcicos, Valachios. Item asturcones optimos, aliosque in magna copia...”⁸⁸

(U istoj je pokrajini Moldaviji uzgajaju izvrsne pasmine konja poput turskih i vlaških. Također i najbolje asturijske konje te druge u velikom izobilju...)

Vrančić ističe i svojevrsnu kontradiktornost koju zapaža uspoređujući ta dva naroda. Naime, premda su Moldavci pitomiji i manje okrutni prema svojim vladarima, za razliku od Vlaha, kada su u pitanju odnosi s drugim narodima, Moldavce odlikuje izrazita ratobornost:

⁸⁵ Reich. *Mold.* 12.

⁸⁶ MHH 1 (= II), 140.

⁸⁷ MHH 1 (= II), 140.

⁸⁸ Reich. *Mold.* 15.

„Moldavi sunt bellicosiores, quam Transalpini, qui etiam cedunt eis, et Transalpini sunt Moldavis hospitaliores.”⁸⁹

(Moldavci su ratoborniji od prekoalpskih Vlaha, koji su također slabiji od njih, a prekoalpski Vlasi su gostoljubiviji od Moldavaca.)

Von Reicherstorffer na sličan način opisuje ratobornu ćud Moldavaca:

„Praeterea gens ista Moldauica ferox est, et admodum barbara rebus tamen militaribus et bellicis, ut paedictum est, suo more eximie instructa.”⁹⁰

(Osim toga, taj je moldavski narod divlji i vrlo barbarski, ali u vojnim ili ratnim pitanjima, kako se kaže, izuzetno su dobro opremljeni na svoj način.)

5.2.9. Braćni običaji

Vrančić relativno malo prostora posvećuje braćnim običajima. Od njega prije svega doznajemo da kod Moldavaca i Vlaha po tom pitanju nema velike razlike te da su njihovi muškarci radije pridobivali žene otmicama, nego prosidbom:

„In contrahendis vero observandisque matrimoniis omnibus est idem mos, eadem lex, sed ignobilioribus largior licentia. Virgines enim, quas ii in thori consortium habere exoptaverint, frequentius rapiunt, quam datas accipiunt, existimantes id esse honestius foreque inter sponsos firmiorem necessitudinem, quam si sponte aut ad primas petitiones a parentibus exhiberentur...”⁹¹

(U sklapanju i održavanju ženidbe, isti je običaj i zakon svima, ali veću slobodu imaju niži slojevi. Naime, oni koji su željeli imati djevojke u krevetu, češće ih otimaju, nego što prihvaćaju ponuđene djevojke, misleći da je to časnije i da će među supružnicima biti čvršći odnos, nego ako bi svojevolumno došle ili ako bi je kod prve prosidbe roditelji dali...)

Zanimljiv je običaj o pravima muškaraca ukoliko želi raskinuti vezu, odnosno brak sa ženama. Ovako Vrančić opisuje privilegij muškaraca koji nisu bili zadovoljni brakom te su ga htjeli razriješiti:

„Causa est, quod impune plura matrimonia contrahunt, unum tantum legitimum, quod alioqui, si minus placuerit, etiam susceptis ex eo liberis, dato repudii libello et pecunia quadam admodum modica in signum dissolutae desponsationis uxori reddita dirimere nullum et nephas.”⁹²

⁸⁹ MHH 1 (= II), 139.

⁹⁰ Reich. *Mold.* 15.

⁹¹ MHH 1 (= II), 139.

⁹² MHH 1 (= II), 139.

(Razlog je taj što nekažnjeno sklapaju više brakova, a samo je jedan legitiman, koji inače, ako je (muškarcu) manje po volji, čak ako iz njega dobiju djecu, nije nikakav grijeh razvrgnuti davanjem otpusnog pisma i simbolične svote novca kao znaka razvrgnuća ženidbe.)

5.2.10. Geografske značajke Transilvanije

U nastavku svog horografskog opisivanja, Vrančić prelazi s Moldavije i Vlaške na Transilvaniju. On pri tome na početku posebno opisuje geografske osobitosti Transilvanije (gradovi, utvrde i rijeke), a tek se potom koncentrira na narode koji su obitavali na tom prostoru. Dakle, što se tiče Transilvanije, Vrančić za početak daje ovakav opis krajolika u kojem je smještena, a koji je prilično specifičan:

„Regio est figura circulari magis, quam in longum porrecta, magnitudine non ingenti, verum quae, sive longitudinem sive latitudinem quaeris, XXV milliaria Hungarica non excedit. Ea pars, quae a Siculis incolitur, et dehinc, qua Brassoviae qua arcis Fogaras ad usque Cibinium expanditur, sylvis, vallibus montibusque paulo asperior, ceteris in locis mixta.”⁹³

(Pokrajina je oblikom više okrugla, nego izduljena i nije odviše velika; razmatraš li bilo duljinu, bilo širinu, raspon joj nije veći od 25 ugarskih milja. Onaj dio koji naseljavaju Sekelji i potom onaj koji se širi od Brašova preko utvrde Fagaraš sve do Sibinja, malo je nepristupačniji zbog šuma, dolina i planina, a preostali dio je raznolik.)

Vrančić se potom referira na ravan izgled terena, zbog kojega je Transilvanija pogodna za bavljenje poljoprivrednim kulturama:

„Terra alioqui ubique cunctis satis aptissima et, si requiris, omnia omnibus, quae soli faecunditate, ubertate rerum, pecoris copia, fluviiis, fontibus, aquarum decursibus, caeli clementia, demum omnibus, quae ad humanum usum faciunt, gloriantur, comparanda...”⁹⁴

(Osim toga, zemlja je svuda vrlo pogodna za sve, i ako tražiš, ona se može usporediti sa svim (zemljama) koje se ponose plodnošću tla, obiljem potrepština, mnoštvom stoke, rijekama, izvorima, vodenim tokovima, blagom klimom, ukratko svime što može poslužiti ljudsku upotrebu...)

U nastavku navodi čime Transilvanija specifično obiluje te kako mnogobrojnost poljoprivrednih kultura utječe na njihovu priznatost od strane ugarskog dvora. Naime, država je koristila ovu regiju kako bi ojačala vlastito gospodarstvo i ekonomiju:

⁹³ MHH 1 (= II), 140.

⁹⁴ MHH 1 (= II), 140.

„Etenim frugum vini que adeo ferax est, ut frequenter Hungariae etiam ac vicinis regnis ex ea subveniatur, vasque vini LXX urnarum trecentis, frugum cubulus X denariis venit, quod et superiore et instanti anno licuit vidisse.”⁹⁵

(Doista, tako je rodna hranom i vinom, da se često iz nje pomaže Ugarskoj i ostalim susjednim zemljama. Bačva vina od 70 urni stoji tristo, a kabao žita deset dinara, što se moglo vidjeti i prošle i ove godine.)

Transilvanija je bila iznimno poznata po svojim raznovrnim i kvalitetnim vinima, o čemu nam svjedoči i Vrančićev navod:

„Sed vina, seu fortia seu lenia seu acria seu dulcia seu clara seu rubra aut subrutilia et ad omne anni tempus accomoda exoptas, eo sapore, ea specie sunt, ut neque Falerna ex Campania desiderares...”⁹⁶

(A vina, bilo jaka bilo blaga, oštra ili slatka, bijela ili crna i crvenkasta te prilagođena svakom godišnjem dobu koje poželiš, takva su okusa, takve ljepote, da ne bi poželio ni falernsko vino iz Kampanije...)

Vrančić zamjećuje da Transilvanija nije bila bogata samo poljoprivrednim usjevima, već i plemenitim metalima poput srebra i zlata, kojima je obilovalo gotovo svako brdo:

„Aurum vero et argentum omni fere ex monte egeritur...”⁹⁷

(Zlato, pak i srebro vadi se gotovo u svakom brdu...)

Von Reicherstorffer se u svom djelu također referira na plodnost i bogatsvo Transilvanije, osobito kad su u pitanje njezini rudni resursi:

„In qua quidem regione nil deesse comperitur quod vsui humano conferre possit. Ad haec diues, auri, argentique ac salium fodinis.”⁹⁸

(U toj se regiji ne može primjetiti da nedostaje ničega što bi moglo koristiti čovjeku. Osim toga, (regija) je bogata rudnicima zlata, srebra i soli.)

Vrančić nadalje navodi neke vrste voća koja su tamo obilovala te su bila okusom u rangu s nekim drugim regijama Europe, primjerice Italijom i Ugarskom:

„...fructuum vero omni genere, ut pomo, pyro, non sapore solum, verum etiam copia Italiae non caedit, persico praesertim, quod Albae luliae agrum producit...”⁹⁹

(...a svakovrsnim voćem, kao što su jabuke i kruške, ne samo po okusu, već i po obilju ne zaostaje za Italijom, osobito breskvama, koje rastu na području Erdeljskog Biograda...)

⁹⁵ MHH 1 (= II), 141.

⁹⁶ MHH 1 (= II), 141.

⁹⁷ MHH 1 (= II), 141.

⁹⁸ Reich. *Mold.* 19.

⁹⁹ MHH 1 (= II), 141.

5.2.11. Gradovi i rijeke u Transilvaniji

Za razliku od Vlaške i Moldavije, u Transilvaniji je u to vrijeme bilo dosta utvrđenih gradova, a Vrančić spominje samo najvažnije:

„Urbes in ea munitae et magis eximiae: Colosvarium, Cibinium, Brassovia, Bistricia, Meggyesium, Segesvarium, Sabesum et Alba lulia sedes episcopalis. Arces quamplurimae: Hwnyad, Dewa, Fogaras, Dyod, Chycho, Balvanos, Gyalwet multae aliae, quas per prolixitatem non ascribo.”¹⁰⁰

(Gradovi su u njoj utvrđeni, a ugledniji su: Cluj, Sibinj, Brašov, Bistrița, Mediaș, Sighișoara, Sebeș i Erdeljski Biograd, biskupsko sjedište. Utvrda ima veoma mnogo: Hunjad, Deva, Făgăraș, Stremț, Čik, Ungurașul, Gilău i mnoge druge, koje ne navodim zbog opširnosti.)

Von Reicherstorffer navodi iste najvažnije gradove u Transilvaniji, međutim izostavlja Albu Iuliju:

„Sunt igitur hae septem vrbes in Transylvania celebriores, a se per locorum intervallum suo modo ordine distantes, ut sequitur: Cibinium, Brassovia, Bistricia, Segeswaria, Megies, Zabetes, Coloswaria.”¹⁰¹

(Sedam je dakle poznatijih gradova u Transilvaniji, koji su udaljeni jedan od drugog prema ovom poretku, kako slijedi: Sibinj, Brašov, Bistrița, Sighișoara, Mediaș, Sebeș, Cluj.)

Najvažnije rijeke koje Vrančić spominje, a od kojih neke teku i kroz ranije spomenute regije – Vlašku i Moldaviju su:

„Amnes: Marysus, Alutas, Burtia, Bistricium, Chichulius maior et minor, Zamosus...”¹⁰²

(Rijeke: Moriš, Olt, Bârsa, Bistrița, Velika i Mala Târnava, Someš...) ¹⁰³

5.2.11. Narodi u Transilvaniji

Kao što je već ranije navedeno, Transilvaniju su naseljavala tri naroda: Sekelji, Mađari i Sasi. Svaki od tih naroda se ističe vlastitom kulturom, običajima i načinom života. O tome u svom djelu dosta detaljno piše i Vrančić, budući da je i živio u Transilvaniji pa je dobro pozavao tu zemlju, ali vjerojatno i oslanjajući se na Von Reicherstorffera i Olaha.

Vrančić naime navodi da su u Transilvaniji tri glavna naroda Sekelji, Mađari i Sasi, a također spominje i Vlahe, koji su živjeli na tom području ali bez istih prava:

¹⁰⁰ MHH 1 (= II), 142.

¹⁰¹ Reich. *Trans.* 8.

¹⁰² MHH 1 (= II), 142.

¹⁰³ MHH 1 (= II), 143.

„Natio eam triplex incolit: Siculi, Hungari, Saxones, adiungam tamen et Valacchos, qui quamlibet harum facile magnitudine aequant, verum nulla illis libertas, nulla nobilitas, nullum proprium ius praeterquam paucis districtum Hazak incolentibus...”¹⁰⁴

(Nju nastavaju tri naroda: Sekelji, Mađari i Sasi. Dodat ću ipak i Vlahe, koji premda su po brojnosti jednaki (ostalim narodima), nemaju nikakve slobode, nikakvo plemstvo, nikakvog vlastitog prava, osim malobrojnih koji žive u okrugu Hațeg...)

Von Reicherstorffer ovako navodi taj podatak:

„Eadem prouincia in tres diuiditur nationes, suis inter feritibus, moribus, consuetudinibus, et legibus aliquantulum. Disidentes, ipsam que regionem distinctis terrarum locis incolentes: utpote Saxones, Ciculos, Hungaros.”¹⁰⁵

(Ista se pokrajina dijeli na tri naroda, koji se međusobno razlikuju po običajima, navikama i pomalo po zakonima. Narodi koje nastanjuju samu regiju na različitom teritoriju su: Sasi, Sikuli, Mađari.)

O tome da i Vlasi nastanjuju pokrajinu Transivaniju, kratko napominje i Olah u svome djelu:

„Valachi etiam hanc terram, sed sparsim fine certa sede incolunt.”¹⁰⁶

(Vlasi također naseljavaju ovu zemlju, ali ne na određenom teritoriju, nego razasuto.)

5.2.12. Sekelji

Vrančić se na samom početku opisa ovog naroda, najprije osvrće na njihovo podrijetlo i najstariju povijest obilježenu borbama za preuzimanje vodstva. Vrančić je prihvatio tezu starih kroničara da su Sekelji hnskog podrijetla te da su se nakon smrti njihovog vođe Atile, Csaba i Aladar, kao najprikladniji njegovi nasljednici, borili za vlast:

„Nam Chaba Honorio Graecorum imperatore, cuius erat ex sorore nepos, et maiore Hunnorum parte nitebantur ad dominium. Aladarius non multis Hunnis, verum, quod Alemana matre esset progenitus, magno numero principum Germaniae...”¹⁰⁷

(Naime Csabu su, u pridobivanju vlasti podupirali grčki car Honorije, kojemu je bio nećak po sestri, i veći dio Huna. Aladara nisu podupirali mnogi Huni, ali budući da je bio rođen od alemanske majke, podupirao ga je veliki broj germanskih vođa...)

¹⁰⁴ MHH 1 (= II), 143.

¹⁰⁵ Reich. *Trans.* 3.

¹⁰⁶ Olah. *Hung.* 61.

¹⁰⁷ MHH 1 (= II), 143.

Između ova dva brata je došlo do bitke u kojoj je Aladar svojim germanskim umijećem ratovanja porazio Csabu:

„...praelium dies quintadecima dirimit et ambae prope partes extrema occidione mutuo sese consumpsere, sed Hunnorum pene tota vis interiit.”¹⁰⁸

(...bitka je završila petnaestog dana i obje strane su gotovo izubijane ekstremnim masakrom, ali kompletna sila Huna je izginula.)

Potom Vrančić navodi podatak da je nakon te bitke jedan dio izbjeglih Huna pobjegao u smjeru Grčke, a drugi dio se zaputio prema sjeveru Transilvanije:

„... in Transsylvaniae ultimum angulum Chykmezew vocatum versus septentrionem migravere ac, ne Hunnorum residui putarentur, Zekel sese nominaverunt, quos nunc Siculos, dum Latine scribimus, vocitamus.”¹⁰⁹

(...preselili su u krajnji kutak Transilvanije nazvan Csík-Mező te da se ne bi držali preostalima od Huna, nazvali su se Zekel, koje sada nazivamo Sekeljima, dok pišemo na latinskom jeziku.)

Vrančić također spominje i zanimljivo pravilo koje su primjenjivali u ratnim operacijama:

„...nam, si cum hoste orientali aut septentrionali seu intra fines patriae pugnandum est, viritim ad unum omnes sumunt arma nec bello excaedunt nisi confecto; si contra occidentales, decimam sui partem mittunt neque ultra quintum supra decimum diem sequuntur castra. Contra meridionales dimidiati eunt bellumque tolerant, quamdiu possunt...”¹¹⁰

(...ako se treba boriti protiv istočnoga ili sjevernog neprijatelja, ili unutar njihove zemlje, svi do jednoga uzimaju oružje i ne izlaze iz rata dok nije završen; ako se pak bore protiv zapadnih naroda, šalju desetinu svojih ljudi i ne ostaju u vojsci više od petnaest dana. Protiv južnih neprijatelja ide ih pola i trpe rat koliko mogu.)

Što se tiče njihovih običaja Vrančić spominje sljedeće:

„Antiquo iure unicuique regum ter tantum eos tribuebant, singulae scilicet familiae vel, ut ipsi dicunt, portae singulum bovem in coronatione, in nuptiis et in primogeniis nativitate, cuius loco si filia nascebatur, a tercio tributo absolvebantur.”¹¹¹

(Po starom je zakonu pojedina obitelj, ili, kako oni kažu, vrata, davala svakome kralju volove samo tri puta: prilikom krunidbe, vjenčanja i rođenja prvoga sina; ako bi se umjesto toga rodila kći, bili su oslobođeni trećine poreza.)

¹⁰⁸ MHH 1 (= II), 144.

¹⁰⁹ MHH 1 (= II), 144.

¹¹⁰ MHH 1 (= II), 145.

¹¹¹ MHH 1 (= II), 145.

O tom običaju izvještava i Olah u svome djelu:

„Tributum nemini, nec Regi nec aliis pendunt, praeterquam quod, quum Rex coronatur Hungariae, aut uxorem ducit, aut nascitur ei filius viritim conferunt Regi boues. Verum id quoque non sine magna difficultate plerumque faciunt.”¹¹²

(Nikome ne plaćaju porez, ni kralju, ni drugima, osim što, kad se ugarski kralj kruni, ili kada se ženi, ili kada mu se rodi sin, kralju pojedinačno daju volove, ali to ne čine bez velikih poteškoća.)

O načinu na koji se razračunavaju s onima, čije odluke nisu odgovarale vladajućima, ali i ostalima, Vrančić ovako piše:

„Ubi quid praeter omnium voluntatem decernitur, ferunt interdum, sed in authorem dumtaxat, cuius opera seu pertinacia quippiam oneris insoliti subiere, hac iniuriam ultione retorquent: agminatim domum eius omnes invadunt ac solotenus disturbant.”¹¹³

(Kad se nešto odlučuje protiv volje sviju, ponekad se prihvate, ali osvećuju se samo poticatelju čijim im je djelovanjem ili ustrajnošću nametnut neki novi teret, i to na ovako: svi četimice provale u njegovu kuću i do temelja je unište.)

O sličnom postupanju piše i Nikola Olah:

„...si clam moliri senserint: aut ad edictum eorum publicum contra hostes non assurgere, comparereque viderint: direptis ipsius facultatibus ac rebus, domum funditus demoliuntur.”¹¹⁴

(...ako opaze da potajno planira (zasjedu) ili da ne ustaje na njihovu javnu zapovijed protiv neprijatelja, i vide ga da se pojavljuje, nakon što mu otuđe sav imetak, potpuno unište kuću.)

5.2.13. Sasi

Vrančić se uobičajeno najprije osvrće na podrijetlo naroda o kojem piše pa tako za Sase tvrdi da su germanskog podrijetla:

„Saxonum natio, quae procul dubio a Saxonibus Germaniae populis olim Othonum Romanorum caesarum relicto solo patrio in hanc terram migravere...”¹¹⁵

(Rod Sasa nesumnjivo je potekao od Sasa, germanskog naroda što je nekada u vrijeme rimskih careva napustio zemlju i doselio se u ovu zemlju...)

Von Reicherstorffer kratko o tome izvještava:

¹¹² Olah. *Trans.* 197.

¹¹³ MHH 1 (= II), 146.

¹¹⁴ Olah. *Trans.* 197.

¹¹⁵ MHH 1 (= II), 146.

„...dicuntur Saxonum Germaniae esse coloniae...”¹¹⁶

(... kažu da su naseobine Sasa u Germaniji...)

O nekim njihovim običajima i kulturi života Vrančić navodi sljedeće:

„Ii in hanc usque diem vultus, mores, linguam retinent patriam. Sunt admodum industrii, laboriosi, policiae, mercaturae omnibusque artibus mechanicis potissimum dediti. Rapina aut furtum nec nominatur inter eos, cibis magis necessariis quam exquisitis vescuntur. Rei domesticae aliaeque suppellectili augendae impensius, quam ulla alia in ea provincia natio intenti alienique minime appetentes, contenti suo adeoque struendorum edificiorum, agrorum colendorum et vinearum plantandarum studiosi...”¹¹⁷

(Do danas su zadržali svoj izgled, svoje ponašanje i jezik. Vrlo su marljivi, vrijedni, najviše predani trgovini i svim inženjerskim vještinama. Pljačka ili krađa se kod njih niti ne spominje, hrane se hranom koja je više potrebna nego ukusna. Domaću robu i druga dobra više proizvode, nego ijedan drugi narod u toj pokrajini i nimalo nisu željni tuđinaca, zadovoljni su svojim za izgradnju zgrada, vrijedni su u obrađivanju polja i zasađivanju vinograda...)

Što se tiče Sasa kao vojnika, Vrančić ovako govori:

„Pedestres exercent arma, intra muros fortissimi, in campo facile caedunt, quo fit, ut libentius regiam expeditioem stipendiis, quam milite adiuvant.”¹¹⁸

(Pješaci zaposjedaju borbe, unutar zidina vrlo su jaki, a na otvorenom polju lako pogibaju, ovo ima za rezultat da kraljevski pohod radije pomažu novcem, nego ljudstvom.)

O položaju njihovih žena Vrančić također donosi zanimljiv podatak:

„Caeterum mulieres ipsorum institorum munera aequae ac viri obeunt et cum maritis in augenda re egregie certant. Contra Hungarorum institutum maturas iam viro virgines in matrimonium locant XX annorum impuberes etc.”¹¹⁹

(Uostalom, žene samih trgovaca obavljaju dužnosti jednako kao i muškarci i odlično se natječu s muževima u povećavanju dobara. Nasuprot mađarskog načela, već zrele djevojke daju muškarcima za brak; dvadesetogodišnjakinje su premlade.)

Olah također spominje svojevrsnu ravnopravnost njihovih žena po pitanju obavljanja poslova:

„...foeminae perinde opus faciunt, quae patientissimae sunt laborum. His ex caussis Saxones opulenti sunt, hospites honorifice excipiunt et lautissime tractant.”¹²⁰

¹¹⁶ Olah, *Trans.* 62.

¹¹⁷ MHH 1 (= II), 147.

¹¹⁸ MHH 1 (= II), 148.

¹¹⁹ MHH 1 (= II), 148.

¹²⁰ Olah, *Trans.* 69.

(...žene jednako obavljaju posao, i to one koje su izdržljive u poslu. Zbog toga su Sasi bogati, svoje goste primaju časnije i jako ih dobro s njima postupaju.)

5.2.14. *Transilvanski Mađari*

Opis Transilvanskih Mađara Vrančić započinje objašnjenjem njihova podrijetla:

„Hungari, penes quos totius Transsylvaniae praecipua est nobilitas, ab Hunnis descendunt, sed non mediocri post temporum, ut ferunt, intervallo Siculos sequuti; iis et mores et vestitus et iura et lingua cum caeteris Pannoniae Hungaris eadem.”¹²¹

(Mađari, kod kojih se nalazi glavno plemstvo u cijeloj Transilvaniji, potječu od Huna, ali nisu poslije dosta vremena, kako kažu, slijedili Sekelje; kod njih su običaji, odijevanje, zakoni i jezik jednaki ostalim Mađarima iz Panonije.)

Vrančić potom piše nešto o njihovom mjestu stanovanja, aktivnostima u slobodno vrijeme, odijevanju te javnim i vojnim običajima koje su prakticirali:

„Terram optime colunt, urbes non inhabitant, sed pagatim arces ac domos. Quibus res est amplior, etsi non eminentes, laxas tamen et non indecoras lapide alii edificant, alii materia lignea construunt. Vivunt politice, moribus cultioribus student, vescuntur opipare et condimentis indulgent aequae ac Pannonii, venationibus aucupiisque peculiariter sese exercent, vestiuntur eleganter et summa cura, sed raro serico, variis tamen coloribus delectantur, nigro nunquam, nisi quum lugent; negligentius et pedes calceant et caput tegunt. Gens est in armis fortissima, terroris ignara, patriae conservandae diligens, ad movendum bellum et praelium ineundum nonnihil tardior plusque praestat in recessu, quam fronte promittat.”¹²²

(Jako dobro obrađuju zemlju, ne naseljavaju gradove, ali po selima imaju utvrde i kuće. Oni bogatiji, ne nužno i ugledni, grade prostrane i lijepe kuće, jedni od kamena, a drugi od drva. Žive uređeno (politički), teže uglađenijim običajima, hrane se bogato i uživaju u začинима jednako kao Panonci, vježbaju se osobito u lovu na divljač i na ptice, odijevaju se elegantno i s najvećom pažnjom, ali rijetko u svilu te uživaju u različitim bojama, nikada u crnoj, osim kada žaluju; nemarnije se obuvaju i pokrivaju glavu. Narod je vrlo jak na oružju, ne poznaje strah, željan u čuvanju domovine; nešto sporije započinju rat i ulaze u bitku, a u povlačenju čini više, nego što obećava na fronti.)

Za njih je najveće postignuće u bitci bilo svladavanje konjanika kopljem, a i sami su u bitke išli na konjima. U ranijim razdobljima svi su konjanici bili teško naoružani, ali u kasnijim razdobljima su lako naoružani, što su vjerojatno preuzeli od Osmanlija:

„Hostem equo hasta deicere suprema laus. Bella equestres obeunt; olim omnes cataphratti, nunc omnes velites leviter armati. Eam consuetudinem a Turcis illos accepisse nulli dubium est. Nam tempore

¹²¹ MHH 1 (= II), 148.

¹²² MHH 1 (= II), 148.

Malliae regis cataphrattorum usus maxime cum maxima laude ac victoriis eximiis florebat, sub Ladislao ac Ludovico huius filio paulatim caepere negligi, post vero cladem Mohachiensem etiam exauthorati sunt ac penitus una cum disciplina militari intermissi successereque, quos vernaculo sermone hussarones appellant.”¹²³

(Oboriti neprijatelja na konju kopljem najveća je pohvala. Konjanici idu u bitke; nekada potpuno oklopljeni (katafrati), sada svi lako naoružani. Nema sumnje da su taj običaj primili od Turaka. Naime, u vrijeme kralja Malije je cvala najveća korist od katafrata uz najveće pohvale i iznimne pobjede, pod Ladislavom i njegovim sinom Ludovikom pomalo su zanemarivani. Dapače, nakon Mohačke bitke su također raspušteni i vojna disciplina napuštena te su uslijedili oni koje u narodu nazivaju husarima.)

Na kraju poglavlja o Transilvanskim Mađarima, Vrančić navodi oružje kojim su se služili u bitkama, te kojom su se pasminom konja ponajviše služili u ratnim pohodima:

„Arma illis cassis calybea, lorica hamata, gladius Turcicus (zablam dicunt), in sinistra clypeus, qui totam thoracem et caput tegat, in dextera chyrotheca ferrea et lancea cum flameolo quodam sericeo sub cuspidate apposito. Equi varii, sed Turcici praecipui, quos summo discrimini servant, quod et velociores sunt et agiliores caeteris.”¹²⁴

(Oružje im je bilo: željezna kaciga, oklop s kukicama, turski mač (zovu ga zablam), u lijevoj ruci štit, koji prekriva cijela prsa i glavu, u desnoj željezna rukavica i koplje s nekakvom svilenom maramicom smještenom ispod oštrice. Konji su im različiti, ali glavni su turski, koje koriste u najvećoj opasnosti, jer su brži i okretniji od drugih.)

6. ZAKLJUČAK

De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpiniae nedovršen je i relativno kratak spis Antun Vrančića u kojem autor daje opis navedenih zemalja. Riječ je o svojevrsnom historiografsko-geografskom djelu, koje sadrži pregled povijesnih, političkih i etnografskih podataka s geografskim osobitostima opisanih krajeva, ali zbog svoje nedovršenosti ipak nema ujednačenu strukturu. Vrančić je nešto više prostora posvetio opisima Vlaške i Moldavije, nego opisu Transilvanije, koju je inače bolje poznao jer je tamo proveo veći dio svoga života, najvjerojatnije jer taj dio spisa nije uspio dovršiti. Bez obzira što Vrančić nije živio u Moldaviji i Vlaškoj, iz spisa se može uočiti da je dobro poznao te krajeve, očito proučavajući djela svojih prethodnika. U svom je opisu triju regija Vrančić uklopio konvencionalne elemente historijsko-geografskog djela: povijest zemlje, geografski položaj, porijeklo naroda,

¹²³ MHH 1 (= II), 149.

¹²⁴ MHH 1 (= II), 149.

etimologiju naziva regija, etnografskih obilježja te prirodnih blaga koje posjeduju određeni narodi. Može se uočiti da su pri tome na Vrančića utjecali brojni antički i humanistički uzori, koji su ranije spomenuti u radu. Osim što se koristio raznim izvorima, Vrančić u svojim opisima često daje i vlastito mišljenje, pogotovo kada su u pitanju nesuglasice oko etimologije imena određenih naroda. Međutim, i sam Vrančić više puta griješi kada navodi neke podatke, što dakako ne čini svjesno već s uvjerenjem da čitatelju daje ispravne informacije.

Sve ono što je Vrančić znao o Transilvaniji, Moldaviji i Vlaškoj, bilo da je pročitao kod nekog autora, bilo da je sam tome svjedočio, u svom je djelu nastojao potkrijepiti stavovima drugih autora. Geografska obilježja se nisu mogla previše mijenjati kroz povijest, barem što se tiče toga je li neko područje brežuljkasto ili ravno, pa su mu tu antički uzori bili relevantni. S druge strane, humanistički izvori su mu bili u neku ruku korisniji po pitanju određenih naroda na tim područjima te njihovim običajima jer su više prostora posvetili opisima upravo onih naroda koji su u tom razdoblju i živjeli u tim krajevima, poput Sasa, Mađara, Transilvanca, Vlasi, Moldavci i Sekelja. U radu se nastojala pratiti struktura Vrančićeva opisa pa su se najprije analizirali elementi koji se odnose na Vlašku i Moldaviju, a potom na Transilvaniju na način da je svaki element potkrijepljen relevantnim citatom iz Vrančićeva djela, a na mjestima gdje je to bilo moguće, radila se i usporedba s autorima koji su pisali o tome.

Opis Vlaške Vrančić započinje raspravom o etimologiji imena. Prikazao je klasično razmišljanje o tome da je ono nastalo od Flaka, koji je ratovao na ovim područjima. Vrančić nas upućuje na to da je to bio jedan drugi Flak, ali ne precizira koji, što nam uskraćuje mogućnost prosudbe o tome koliko je njegova teorija prihvatljiva. Što se tiče gradova na tim područjima, slaže se s Reicherstorfferom i Olahom da u Vlaškoj i Moldaviji praktički nisu postojali, dok ih je u Transilvaniji bio popriličan broj. Dosta opsežno raspravlja i o karakteru njihovih stanovnika pa između ostalog zapaža da je njihovo hladno ponašanje opravdava činjenicom da su živjeli na izoliranom dijelu Ugarskog kraljevstva te da nisu bili u kontaktu sa stanovnicima središnje Europe. Također navodi da su okrutnost preuzeli od Turaka te su bili dosta neugledni po pitanju fizičkog izgleda. Vlasi i Moldavci se razlikuju po tome što su Vlasi kopirali Turke po pitanju odijevanja, dok su Moldavci njegovali vlastiti stil. Po pitanju vojske, Vrančić i ostali humanisti ističu da su Moldavci i Vlasi mogli skupiti popriličan broj ljudi, ali da je konjanništvo tu imalo prednost nad pješacima. Vrančić spominje i njihovo oružje kojim su se služili u ratu, kao i konje po kojima su poznati, a koji su im davali veliku prednost u borbama.

Opis Transilvanije Vrančić započinje opisom njezinih geografskih osobitosti i kaže da se sastoji od brdovitog, ali i od ravnog terena, koji im mnogo pridonosi za uzgoj različitih

kultura. Tamo se između ostalog nalaze i nalazišta zlata i srebra, što je mnogo razveseljavalo tamošnje stanovništvo. Za razliku od Vlaške i Moldavije, Transilvanija je obilovala gradovima i utverdama, što znači da se mogla lakše braniti od nadirajuće turske sile. Na području Transilvanije su živjeli Sekelji, Mađari i Sasi. Sekelji su se držali svojih starih običaja, a kralju su davali darove samo u prigodnim situacijama. Također, u određenim trenucima su bili osvetničke naravi. Sasi se spominju kao vrijedni, neagresivni ljudi, koji teško mijenjaju svoje običaje. Njihove vojne sposobnosti se najviše temelje na tome da im je doprinos najjači unutar zidina, dok na otvorenom polju ne mogu pomoći. Također, žene su im u ravnopravnom odnosu s muškarcima, čemu nam svjedoči i Olah. Na kraju, Transilvanski Mađari također vjerno slijede svoje tradicije i običaje, a teže pristojnijem ponašanju. Za razliku od Sasa, jaki su na oružju te se bez problema suprotstavljaju neprijatelju na otvorenom polju.

Na kraju bismo zaključili da je Vrančićev spis, bez obzira na činjenicu što je nedovršen i što ponekad griješi u nekim informacijama, ipak vrijedan izvor za bolje poznavanje tih krajeve i običaja njihovih naroda. Vrančić je neke informacije preuzimao od stariji autora, bilo antičkih bilo suvremenih, no svakako je prisutan i njegov doprinos. Za pretpostaviti je da bi djelo bilo i cjelovitije i bolje strukturirano da ga je Vrančić uspio dovršiti i urediti, ali i u ovakvom je obliku svakako važan dokument onog vremena.

7. POPIS LITERATURE

Primarna literatura

Maffei, Raffaello, 1506. *Commentariorum rerum urbanarum libri XXXVIII*.

Olachus, Nicolaus, 1763. *Hungaria*, ed. by Adam F. Kollár. Vienna.

Pío II, papa, et al., 1991. *Historia Rerum Ubique Gestarum Del Papa Pio II*. Testimonio.

Pliny the Elder, 1855. *The Natural History*, Book IV, Chapter XXV, John Bostock, M.D., F.R.S.

Pomponius Mela, 1998. *Chorographia* Bk II, from Pomponius Mela's Description of the World, translated by Frank E. Romer, University of Michigan Press,

Strabo, 1877. ed. A. Meineke, *Geographica*., Book VII, Chapter XII-XIV, Leipzig: Teubner.

Szalay, László, 1857. ed. *Verancsics Antal. Összes munkái*, sv. 1 (= *Monumenta Hungariae historica. Scriptores* II). Budapest: Eggenberger,

Von Reicherstorffer, Georg, *Moldaviae quae olim Daciae pars, Chorographia*, Viena ed. I. 1541, rep. in Vienna.

Sekundarna literatura

- Berggren, J.L., Jones, A., 2000. *Ptolemy's Geography*, Princeton University Press.
- Djuvara, Neagu, 1995, *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne*, Humanitas, Bucharest.
- Endrey, Anthony, 1978. *The Holy Crown of Hungary*, Hungarian Institute.
- Harrison, William, 1984. *An Historical Description of the Island of Britain*, Holinshed, The First and Second Volumes of Chronicles, Cambridge University Press.
- Heylyn, Peter, 1652. *Cosmographie*, Published by Chetwind, P. and Seile, A., London, 1677.
- Livaković, Ivo, 2003. *Poznati Šibenčani*, Šibenski biografski leksikon, Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“, Šibenik.
- Sorić, Diana, 2009. Klasifikacija pisama Antuna Vrančića. *Colloquia Maruliana*, 18, 83-119.
- Sorić, Diana, 2015. Pitanje datuma rođenja hrvatskog humanista i ugarskog primasa Antuna Vrančića (1504. -1573.). *Croatia Christiana Periodica*, 75, 37-48.
- Ștefănescu, Ștefan, 1991. *Istoria medie a României*, Vol. I, Bucharest.
- Szalay, László, ed. *Verancsics Antal. Összes munkái*, sv. 1 (= *Monumenta Hungariae historica. Scriptores II*). Budapest: Eggenberger, 1857.
- Vrančić, Antun, 2014. *Historiografski fragmenti*, (prijevod Šime Demo, uvodna studija i bilješke uz prijevod Castilia Manea-Grgin, tumač mjesta i osoba Šime Demo i Castilia Manea-Grgin), Šibenik, Gradska knjižnica Juraj Šižgorić.

Web izvori

<https://publicdomainreview.org/collection/samuel-johnson-s-dictionary-of-the-english-language-1785/>

<https://countrystudies.us/moldova/3.htm> (Preuzeto: 28.8. 2023.)

https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fVxhXhg%3D (Preuzeto 17.10.2023.)

<https://www.britannica.com/biography/Strabo> (preuzeto 17.10. 2023.)

<https://www.britannica.com/biography/Pomponius-Mela> (preuzeto 17.10. 2023.)

<https://www.britannica.com/biography/Pliny-the-Elder> (preuzeto 17.10. 2023.)

<https://www.britannica.com/biography/Pius-II> (preuzeto: 17.10. 2023.)

<https://www.newadvent.org/cathen/09522c.htm> (preuzeto: 17.10. 2023.)

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44984> (preuzeto: 17.10. 2023.)

<https://kulturstiftung.org/biographien/reicherstorffer-georg-von-2> (preuzeto: 17.10. 2023.)